

Universitat de Girona



TREBALL DE FINAL DE MÀSTER

**El poblament rural d'època romana a la depressió de la Selva
del 218 aC a la mort d'August (14 dC)**

Alumne: Albert Guevara Molina

Tutor: Josep Maria Nolla Brufau

Curs 2017/2018

*A la meva mare M^a Teresa
i a la petita Emma que tot just fa
els primers passos pel camí de la vida.*

A tall d'agraïment

Amb la finalització d'un treball d'aquestes característiques també arriba el moment de rememorar i agrair a totes les persones que ho han fet possible. Personalment ha estat una tasca difícil, no només per la complexitat dels temes que es tracten sinó pels problemes que han sorgit pel camí i que afortunadament he pogut sortejar amb prou fermesa i diligència. De manera que aquest estudi, més que un treball de final de màster, ha estat un repte de superació personal i és precisament per això que valoro tant tota l'ajuda rebuda, doncs m'ha fet més planer el camí cap a l'objectiu final, posar punt i final a aquest treball.

Durant la redacció d'aquest estudi, han estat tantes les persones que he conegut i que al mateix temps m'han inspirat i ajudat que probablement me'n passi per alt algunes. En aquest cas, els prego que em perdonin.

En primer lloc, aquest és un treball que porto anys volent realitzar, en adonar-me de la migradesa de dades que es té de molts jaciments a la depressió de la Selva, on es situa el meu poble natal, Salitja, i l'absència d'una obra de conjunt que els donés a conèixer. Per tant, he d'agrair a Josep Maria Nolla la confiança dipositada en mi i l'oportunitat que m'ha brindat per dur a terme aquest treball i dirigir-me'l.

En segon lloc, reconèixer el suport i la comprensió de la meva família, especialment de la meva germana Laura i del meu oncle Josep, juntament amb tots els meus companys de Salitja, Salt i Girona (Isaac Bonmatí, Sergi Borrell (autor dels mapes), David Cabarroques, Gerard Castaño, Marc Clarà, Marc Figueres, Judit Llorà, Ricard Lloret, Laura Prat, Arnau Sala i Ona Vivó) atès que en diversos moments m'he privat del seu escalf i companyia per finalitzar el present treball.

En tercer lloc, una part fonamental d'aquest estudi ha estat la consulta bibliogràfica, documental i de material arqueològic en els diversos arxius i museus que m'he dirigit i on la professionalitat, la predisposició i la simpatia dels seus treballadors m'ha fet sentir com a casa com la Marta Albà i la Marta Genóher de l'Arxiu Municipal de Llagostera, la Núria Bru de Sala, la Susanna Manzano i la Montserrat Mataró dels Serveis Territorials, en Jordi Colomeda i en Xavier Roca del Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols i per últim i no menys important, en Ramon Buxó, en Josep Maria Llorens, en Jordi Merino, en Jordi Nogués, la Cristina Fernández, la Laura Lara, l'Anna Vargas, l'Eva València i en Ramon Casamitjana del Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona.

En quart lloc, agrair a tots els qui m'han acompanyat i guiat per la depressió de la Selva al llarg d'aquest treball com en Marc Martínez, en Xavier Niell, l'Albert Aulines, en Jordi Casadevall, en Lluís Ball-llosera, en Joaquim Llinàs, en Marc Figueres, en Gerard Castaño, la Laura Prat i la Judit Llorà.

Finalment, anomeno com a senyal d'agraïment a tots aquells que m'han proporcionat i consellat propostes, articles, treballs, llibres, fotografies, etc. que han ajudat enormement a enriquir aquest estudi com en Marc Martínez, l'Alfons Díaz, l'Albert Aulines, en Jordi Casadevall, l'Esther Medina, en Toni Nàco del Hoyo, l'Elisenda Moix, en Joan Llinàs, en Pau Turon, en Jordi Turon, en Joaquim Puigvert, l'Enriqueta Pons, en Jordi Vivo, la Maribel Fuertes, en Nestor Sanchiz, en Pere Canton, en Quim Grau i tot l'equip de ROCS S.L.

Salt, 18 d'agost de 2018

ÍNDIX

1. Introducció	5
2. Antecedents	7
3. Metodologia i Objectius	12
4. La depressió de la Selva en l'antiguitat. Territori i paisatge	15
5. El poblament rural d'època romana a la plana de la Selva	22
- 5.1: La baixa república. La romanització de la plana	22
- 5.1.1: La Segona Guerra Púnica (218-197 aC)	22
- 5.1.2: El segle II aC	27
- 5.1.2a: La batalla d'Empúries	27
- 5.1.2b: Abandonament i reassentament d' <i>oppida</i> . Un procés complex	28
- 5.1.2c: Transformació i monumentalització als centres de poblament i llocs de culte	31
- 5.1.2d: Els establiments rurals i la població dispersa	32
- 5.1.2e: Talaies i punts de control territorial	37
- 5.1.3: El segle I aC	41
- 5.1.3a: L'aparició de la <i>ciuitas</i> com a model de poblament. Les primeres <i>uillae</i>	41
- 5.2: L'època augustal	47
6. Conclusions	50
7. Inventari arqueològic de la depressió selvatana	54
- 7.1: Introducció	54
- 7.2: Gironès	55
- 7.3: Selva	106
- 7.4: Baix Empordà	130
8. Bibliografia	134

1. Introducció

La plana de la Selva ha estat històricament un lloc de pas natural importantíssim per comunicar les poblacions humanes del nord-est peninsular. En ella conflueixen la vall del Ter/Brugent que connecta la plana amb la vall d'en Bas i a través del pas del Congost amb la plana empordanesa; el curs del Tordera que desemboca a Blanes i marca el pas de la Via Augusta i el Camí Ral; també dóna al litoral a través de la vall d'Aro i el curs del Ridaura fins a Sant Feliu de Guíxols. En definitiva, fou la xarnera d'una complexa xarxa de camins que menaven a diversos indrets. Actualment aquest territori segueix gaudint d'una importància cabdal en les comunicacions viàries. Per ordre cronològic es va construir l'actual Nacional II, el ferrocarril de Barcelona-França, l'Autopista AP-7, l'Eix Transversal i la via del TGV. Un fet que ha transformat en gran mesura el paisatge, però que al mateix temps ha permès que es posessin al descobert alguns jaciments de diverses èpoques. A dia d'avui encara es segueixen realitzant treballs arqueològics fruit de remodelacions de carreteres. No obstant això, el nombre de jaciments, així com les dades de que disposem són escasses i ambigües. És per aquest motiu que volem realitzar un estudi que pugui sintetitzar els models de poblament que es van produir en època romana, agafant referents d'altres indrets propers, en cas de necessitat, per complementar el discurs històric. Tanmateix, aquest primer apartat de síntesi anirà acompanyat d'una carta arqueològica on s'organitzaran alfabèticament els jaciments de cada comarca i terme municipal, seguint el model d'altres autors (Nolla i Casas, 1984; Nolla, Palahí i Vivo, 2010) partint de la hipòtesi que la plana de la Selva fou molt més poblada en l'antiguitat del que s'ha pogut constatar fins el moment ja fos pel fet de considerar-la una zona amb àmplies zones humides i d'aiguamolls (Gordi, *et al.*, 1993, 64) o bé un territori on no s'han dut a terme les prospeccions superficials convenients (Nolla i Casas, 1984, 22).



Figura 1: Vista de la depressió de la Selva des del sud-est, a l'alçada de Llagostera. Fotografia: autor.

En el present estudi s'analitzarà la depressió de la Selva com a unitat geogràfica, la qual engloba les comarques de la Selva i el Gironès tot i que hem volgut afegir-hi una petita part del Baix Empordà. Doncs es té en compte tant els territoris de la plana com les terres muntanyoses més properes que tenen domini visual vers ella. Atès que, segons el nostre criteri, en l'antiguitat fou la geografia la que delimità els territoris administratius de cada assentament. D'aquesta manera la depressió selvatana limita a tramuntana per les muntanyes que dominen el curs mig del Ter i la ciutat de Girona, a llevant pel massís de les Gavarres, a migdia pel massís de l'Ardenya i la Serra de Cadiretes, juntament amb els promontoris que marquen el curs del Tordera i a ponent pels primers contraforts del Montseny i les Guillerries.

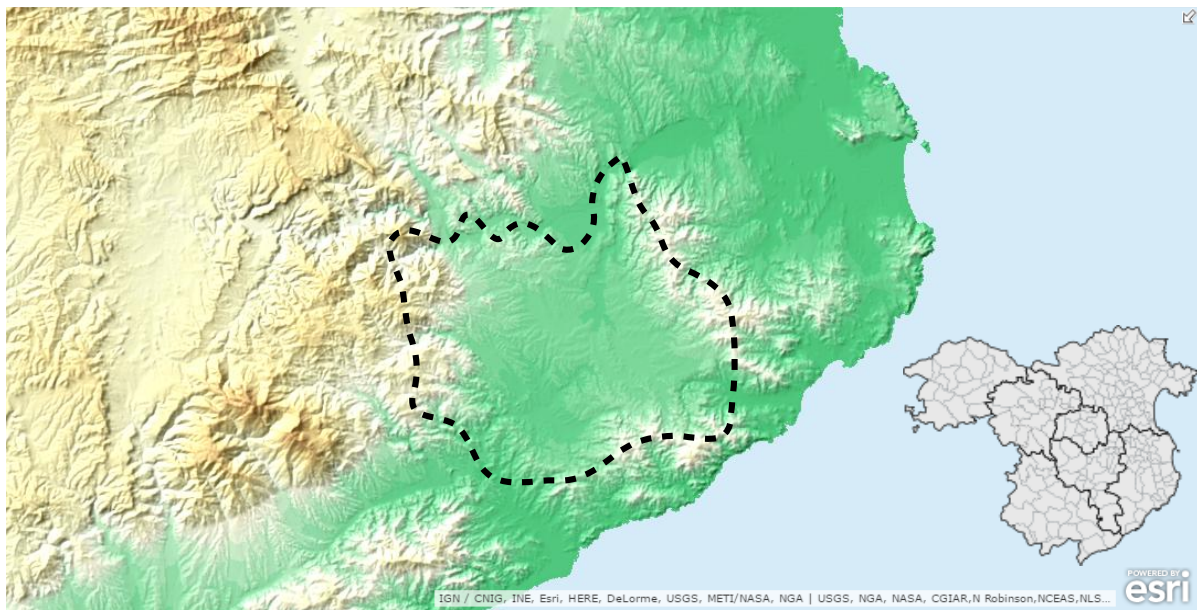


Figura 2: Situació de la depressió de la Selva i la zona estudiada.

2. Antecedents

Amb la creació de la Comissió Provincial de Monuments el 1844 s'encetà una etapa de protecció i salvaguarda del patrimoni de la província de Girona (Llorens, 2006, 9-60). Moltes de les troballes arqueològiques que es realitzaren en aquest període van ser notificades a la Comissió. Així doncs tenim constància de la posada al descobert de materials i estructures arqueològiques, molts cops esmentades de forma molt ambigua però suficient com per tenir en compte l'indret on aparegueren. Dins la zona d'estudi les notícies es centren sobretot en Caldes de Malavella i Girona. A prop del nucli urbà de Caldes, entre els anys 1876 i 1877 s'hi esmenta la descoberta de monedes, objectes de ferro i bronze, abundants restes faunístiques, útils lítics de sílex i ceràmica, material constructiu i enterraments d'època romana (Viñas, 1877, 49-52)¹, tot i que ja es coneixien ruïnes relacionades amb les termes (Cean, 1832, 17) mentre que a Girona les troballes puntuals que ingressaren al Museu Provincial, foren tantes i tant diverses que mereixerien un estudi a part. Únicament esmentarem la descoberta dels mosaics de Can Pau Birol el 1872 (Llorens, 2016, 11) o les peces escultòriques de pedra sorrenca que van aparèixer el 1857 durant l'enderrocament de la torre de la presó vella de Girona (Lamuà, 2012, 195-209).

Un dels pioners en realitzar un inventari patrimonial de tota la província de Girona fou Joaquim Botet i Sisó en la seva obra *Geografía General de Catalunya*. En ella es recullen dades de diversa naturalesa, tant històriques com geogràfiques. Tanmateix les fotografies, gravats i dibuixos que conté, són de gran ajut per fer-se una idea de com eren alguns monuments o restes arqueològiques que avui han desaparegut, com per exemple la *natatio* que es va posar al descobert al Puig de les Ànimes a Caldes de Malavella que anys més tard seria destruïda (Botet, any desconegut, 970, Fig. 3).

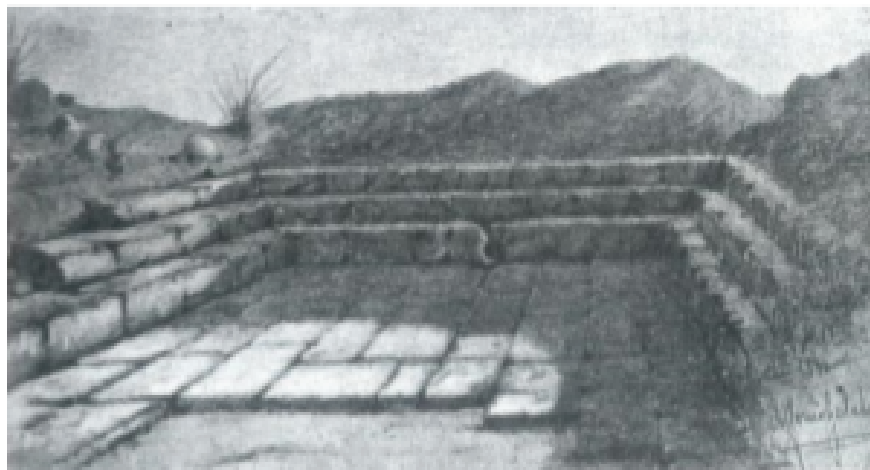


Figura 3: Dibuix de la *natatio* descoberta al Puig de les Ànimes (Caldes de Malavella). Dibuix d'A. Gelabert. Font: (Botet, any desconegut, 970).

¹ Arxiu MAC-Girona. Fons Comissió de Monuments, Llibre d'Actes 1866-1885, Sessió 16 de novembre de 1876, f. 289 r.-290 v.. Exp. 9/5 i 9/22.

A principis de la dècada dels 30 es publicaren alguns treballs sobre el poblament antic a Catalunya que incloïen els territoris de la depressió de la Selva. Per una banda el 1930 Josep de Calasanç Serra i Ràfols publicà *El poblament prehistòric de Catalunya*, on dedicà un apartat als jaciments d'època ibèrica que s'havien documentat fins el moment. Fa al·lusió a Girona com a un poblat ibèric dels ausetans, en bona part per les referències geogràfiques que donen les fonts clàssiques d'aquest poble. Pel contrari, no fa esment de cap jaciment a la comarca de la Selva. Quatre anys més tard, Albert del Castillo publicava a la *Revista de Catalunya*, *El poblament de la zona de la Costa Brava entre Blanes i Sant Feliu de Guíxols*. Aquest estudi ofería més dades d'època romana i es basava sobretot en les excavacions que s'havien dut a terme a la vil·la romana dels Ametllers (Tossa de Mar) des del segle XX. Ara bé, pel que fa a les troballes arqueològiques de la plana selvatana, el panorama és desolador: «Al Gironès la muralla ibèrica de Girona, res però a la Selva, res a la vall del Tordera.» (Castillo, 1934, 134).

Francesc Riuró, seguint les directrius de Serra i Ràfols, s'interessarà per la prospecció arqueològica de les comarques gironines on les exploracions eren escasses o inexistents en aquells moments (Riuró, 1995, 75). Seguint aquesta línia, l'any 1936 va publicar *El poblament i la cultura ibèrica del Gironès* a la revista *Víctors* (Fig. 4). En aquest article va donar a conèixer alguns jaciments inèdits, majoritàriament poblats ibèrics, que dominaven visualment la part més septentrional de la plana. D'aquests en destaquem l'*oppidum* del Puig de Can Cendra (Bescanó) i el del Puig d'en Rovira (Quart), que seria objecte d'excavacions en els anys següents. Riuró seguirà, durant bona part de les dècades posteriors, amb la tasca d'exploració arqueològica del territori, donant notícia de diversos jaciments com el Puig Ardina (Riudarenes) el 1950 (Riuró, 1995, 98) o la descoberta el 1960 d'uns enterraments a Montfullà (Riuró, 1995, 107).



Figura 4: Article de F. Riuró a la revista *Víctors* titulat: *El poblament i la cultura ibèrica del Gironès*. Font: Arxiu MAC-Girona.

Durant els primers anys de la postguerra, juntament amb la figura de Riuró, en destacaren Miquel Oliva i Pere de Palol. El primer fou conservador del Museu Arqueològic de Girona, hereu del Museu Provincial i el darrer fou director del mateix museu. Ambdós col·laboraren en dues memòries que recopilaven les excavacions arqueològiques i les prospeccions o descobriments que es feren per la província de Girona de 1942 a 1953 (Pericot, 1952 i Oliva, 1954a). De la plana de la Selva esmenten la troballa d'un fragment de molí rotatori i alguns fragments de ceràmica ibèrica a Cal Coix (Maçanet de la Selva) i la presència a Llambilles del jaciment de Serra d'Aulet. No obstant això, les dades arqueològiques que proporcionava aquest territori seguien sent escasses tal i com afirma Oliva quan parla de la comarca de la Selva com a «una de las más desconocidas de nuestra provincia en el aspecto arqueológico» (Oliva, 1954a, 26).

Paral·lelament a aquests informes i amb el mateix objectiu, del 1946 fins el 1960 es publicava als *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* les *Actividades de la Delegación Provincial del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas de Gerona*.

Tanmateix, des de la dècada dels 60, alguns grups d'aficionats i erudits locals realitzaren sortides de camp en les quals van arribar a detectar nombrosos jaciments en superfície. Un bon referent el trobem a Cassà de la Selva amb la Colla Excursionista Cassanenca i a Llagostera, on es fundà l'any 1966 el *Centro de Estudios de Llagostera* (ASSERP, 1994, 4). Fou així com es localitzaren estacions ibèroromanes en punts de les Gavarres i la Serra de Cadiretes de les quals en destacàrem la descoberta del Puig del Castell (Cassà de la Selva) el 1964 per Narcís Ribalta (Juanola, 1966, 12-13) o l'excavació de les sitges del Pla de Maiena a Llagostera el 1966 (ASSERP, 1994, 17). Moltes d'aquestes troballes es van publicar en revistes locals de caire divulgatiu com *Llum i Guia* a Cassà o *Lacustaria* a Llagostera (Fig. 5).

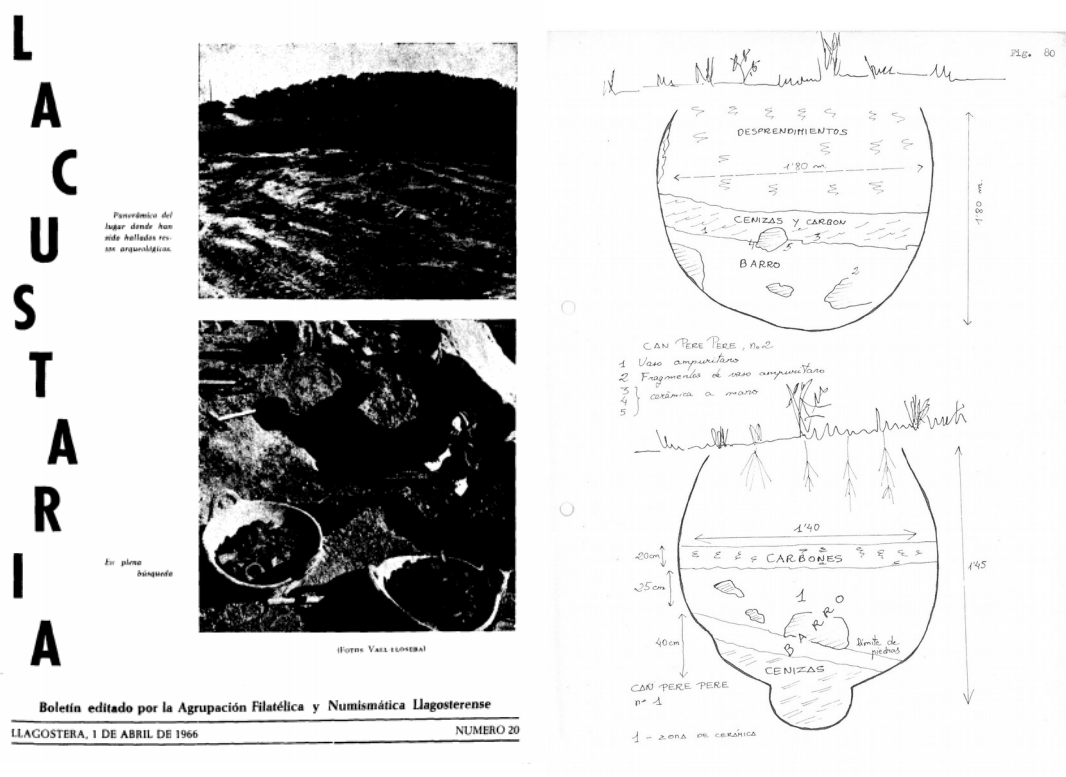


Figura 5: Portada de la revista *Lacustaria* amb imatges de les excavacions del Pla de Maiena i seccions dels anys 60 de les sitges excavades a Can Pere Pere (Llagostera) reproduïdes a la tesi doctoral de N. Soler (1973). Font: Arxiu Municipal de Llagostera.

Paulatinament es van anar documentant més jaciments alhora que cada cop es feia més evident la necessitat de realitzar un inventari o un estat de la qüestió que englobés totes les estacions arqueològiques descobertes. Tanmateix s'engegaren algunes campanyes d'excavació com la de Montbarbat el 1978 (Martínez de Laguàrdia, *et al.*, 1996) o la del Puig de Can Cendra un any abans (Domènech, 1982, 208, Fig. 23).

Per fi l'any 1982 Maria del Vilar Vilà realitzà la seva tesi doctoral sobre la ciutat romana de *Blandae* seguit d'una carta arqueològica que incorporava tots els jaciments trobats a la comarca de la Selva fins el moment, des del paleolític fins època baix-imperial (Vilà, 1982a). La mateixa autora esmenta les particularitats de la plana selvatana que es troba dividida per dues comarques, sense respondre a cap criteri geogràfic.

Pocs anys després, el 1984 es publicava la *Carta Arqueològica de les Comarques de Girona. El poblament d'època romana al N. E. de Catalunya* (Nolla i Casas, 1984). Un estudi pioner on es feia una síntesi, fonamentada en bases històriques i arqueològiques sobre el poblament a la Indigència del 218 aC fins la tardoantiguitat. A aquesta síntesi se li va incorporar la carta arqueològica de cada una de les comarques que conformaven el territori dels Indigets (Alt i Baix Empordà, Garrotxa, Gironès, Selva).

El 1985 es va acabar de realitzar la Carta Arqueològica de la Selva (Castells i Hernández, 1990), a partir d'aquest moment l'inventari serà objecte de revisions i modificacions que segueixen vigents a dia d'avui. El 1992 culminà l'inventari arqueològic del Gironès des de la Generalitat de Catalunya.

Al llarg de la dècada dels 80 i els 90 les excavacions arqueològiques es generalitzaren. Esmentem les excavacions de la vil·la romana de Montfullà el 1987 (Martín, 1987, 88) i la de l'Hort d'en Bach el 1994 (Llinàs, *et al.*, 2000). Tot i que algunes es dugueren a terme arran d'obres de carreteres i altres infraestructures com és el cas de la sitja de la variant de Fornells el 1991 (Burch, *et al.*, 1992) o la del Bosc d'en Bolós a Santa Coloma de Farners, excavada el 1992 (Merino i Llinàs, 1993, Fig. 6).



Figura 6: Sitja descoberta al Bosc d'en Bolós arran de les obres de l'Eix Transversal. Font: Merino i Llinàs, 1993, 155.

Com veiem, el nombre de jaciments augmentà ràpidament en poc temps. Això va fer que s'haguessin de revisar assíduament les cartes arqueològiques de cada comarca. En el cas de la Selva, entre els anys 1998 i 2001 es publicaren 5 quaderns amb fitxes titulats *El patrimoni de la Selva. Inventari històric artístic i arqueològic dels municipis de la comarca* (Llinàs i Merino, 1998a, 1998b, 1999, 2000a i 2001). En aquests blocs es catalogava tots i cadascun dels elements patrimonials de la comarca, des d'una edificació noucentista fins a un jaciment paleolític a l'aire lliure.

Aprofitant les *Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines* que es fan des del 1992 biennalment, el 2004 es publicà *Revisió i actualització de l'inventari del patrimoni arqueològic de la Selva* on s'afegeix la descoberta de diversos jaciments de la comarca (Castells, et al., 2004). Aquesta és la darrera revisió que es va fer de la Carta Arqueològica de la Selva.

L'any 2002 es va publicar *Història del Gironès* (Alberch i Burch, 2002). Un llibre que va comptar amb la col·laboració de diversos especialistes on es fa una síntesi de tots els períodes històrics fins els nostres dies. Sis anys més tard es publicaria *Història de la Selva* amb el mateix format.

El 2010 es va publicar *De l'oppidum a la ciuitas. La romanització inicial de la Indigècia*. Es tracta de la primera obra, d'un total de tres, on analitzen tots els aspectes socials, econòmics i tecnològics que comportà la romanització a casa nostra fins ben entrada la tardoantiguitat. El primer volum al que hem fet referència es dedica a exposar la baixa república fins època augustal. La segona entrega, titulada *L'alt imperi al nord-est del Conuentus Tarraconensis. Una visió de conjunt* es va publicar al 2013 i finalment el darrer volum es titulà *Baix imperi i antiguitat tardana al sector nord-oriental de la província Tarraconensis. De l'adveniment de Dioclecià a la mort de Carlemany (284-814)* publicat el 2016. En els tres volums, després de donar una visió de conjunt de cada període, s'incorpora un inventari arqueològic sobre cada comarca de la província de Girona exceptuant-ne el Ripollès.

La gran transcendència comunicadora que ostenta la plana de la Selva, a la qual ja hem fet al·lusió i no ens cansarem de repetir, és en part responsable de l'elevat nombre de jaciments que s'han posat al descobert en els darrers anys gràcies a les obres de construcció i millora de carreteres i vies de comunicació. Un fet importantíssim que, sens dubte, dinamitzarà i enriquirà la recerca arqueològica dels pròxims anys, fent que les revisions de les cartes arqueològiques i el replantejament del discurs històric sigui cada cop més freqüent i necessari.

3. Objectius i metodologia

L'estudi del poblament antic a la depressió de la Selva sovint s'ha vist afectat per la divisió territorial i administrativa que suposa el fet de situar-se entre dues comarques, el Gironès i la Selva. Per tant, un dels nostres primers objectius és defugir d'aquestes separacions contemporànies i estudiar la plana en el seu conjunt i pròpiament delimitada, com ja hem dit, per la geografia.

En segon lloc, realitzarem una síntesi històrico-arqueològica que exposi les fluctuacions del poblament en aquest territori de la baixa república fins l'època augustal.

En tercer lloc, per poder estudiar el poblament i la seva distribució en el territori, durem a terme un inventari exhaustiu de cada indret on s'hagin documentat jaciments del període escollit alhora que detectarem el màxim de jaciments possible i n'establirem una seqüència cronològica provant de pautar-ne la seva cronologia en els que creguem necessari. Tanmateix amb aquest sistema es podrà indagar en el paper que tingué el jaciment sobre l'entorn, sempre que l'interpretem com a un lloc d'hàbitat.

Finalment també redactem aquest treball amb la voluntat de fer una eina útil per a especialistes i interessats sobre la història d'aquest territori i sobretot per evitar la futura degradació o destrucció d'aquests jaciments ja que alguns es situen en zones urbanitzables tot i que la major part els documentem en ambients rurals i forestals no absents dels treballs agrícoles o l'erosió natural. Tanmateix és desig de l'autor que els futurs estudis arqueològics que es desenvolupin a la plana de la Selva, puguin renovar o superar el discurs històrico-arqueològic vigent, per reflectir millor com fou la realitat que visqueren els selvatans/es al llarg de l'antiguitat.

La metodologia que utilitzarem es pot resumir en: recerca bibliogràfica, notícies orals, treball de camp, fotografia aèria i estudi de material arqueològic.

Dins la recerca bibliogràfica hi englobem diverses obres i treballs. Efectuarem primerament un buidatge bibliogràfic d'aquells estudis de conjunt que hagin investigat els canvis de poblament i la seva distribució a les comarques de Girona, i en altres indrets, al llarg d'època romana. Tot seguit, cercarem els treballs que es restringeixen a un jaciment determinat. En alguns casos resultarà d'especial interès consultar revistes locals mitjançant repositoris o hemeroteques digitals. Les fonts clàssiques ens serviran per enriquir el discurs històric en moments puntuals. També, tindrem en compte les memòries d'excavació, sobretot d'aquelles intervencions arqueològiques que s'hagin dut a terme en obres de carreteres i altres infraestructures. Per últim, acudirem puntualment a notes i documents manuscrits especialment a l'hora d'examinar els llibres d'actes de la Comissió Provincial de Monuments o les notes de Miquel Oliva, a tall d'exemple.

Les notícies orals ens seran fonamentals, per una banda a l'hora de documentar jaciments inèdits o bé determinar quins jaciments corren el risc de ser espoliats degut a la seva coneixença entre els veïns i afeccionats locals. Per altre banda, els residents d'una casa també ens poden informar d'obres o removiments de terres que s'efectuaren en zones que són objecte d'interès pel present estudi.

El treball de camp es fonamentarà sobretot en la prospecció superficial no agressiva ni sistemàtica del territori. Prèviament es farà una selecció de llocs per explorar, tenint en compte els seus condicionants geogràfics i la proximitat a jaciments ja coneguts. Per exemple, els rastrejaments que duquem a terme en zones muntanyoses consistiran en recórrer camins careners, punts amb un bon domini visual del territori o llocs amb un bon subministrament d'aigua. En aquest tipus de zones la toponímia també ens serà de gran ajut, prenent com a referència indrets ja coneguts com Puig Castellar (Vidreres), Puig del Castell (Cassà de la Selva) o el Turó del Castellvell (Brunyola). Per contra, en regions planeres la prospecció serà molt més selectiva servint-nos de la fotografia aèria la qual, com veurem a continuació, ens pot ser de gran ajuda per detectar sitjars. Al llarg de les sortides de camp testimoniarè la presència d'un jaciment descrivint, en la mesura que ens sigui possible, el tipus de material arqueològic que s'observi en superfície. En general no detallarem els seus accessos per tal de garantir la seva conservació. Les zones de prospecció s'organitzaran de manera en que es puguin rastrejar equitativament totes les façanes que miren a la plana.

La fotografia aèria ha resultat ser molt efectiva en determinades regions d'Europa per la detecció de jaciments de tot tipus (Dassie, 1978; Everson, 1983; Ceraudo, 2013 i Goguey i Cordier, 2015). A casa nostra no s'han publicat molts estudis referents a aquesta disciplina, tot i que en alguns casos el reconeixement aeri ha servit per assenyalar el traçat de la Via Augusta per la plana empordanesa (Casas, 1981).

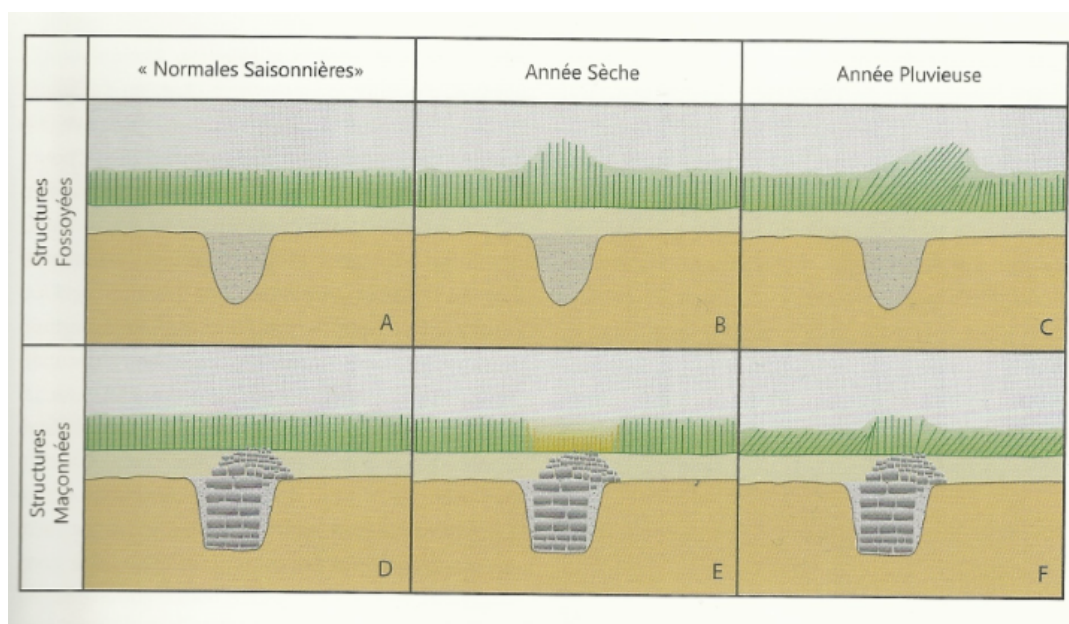


Figura 7: Fenòmens que es donen als conreus sota els quals hi ha enterrats vestigis arqueològics. Font: Goguey i Cordier, 2015, 26).

En el nostre cas, a través de visualitzadors digitals com Google Earth o el Vissir 3 de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC), hem pogut detectar diversos sitjars per la zona nord-oest de la plana. El fenomen que es dona és simple. La porció de conreu que creix sobre la fossa s'eleva uns centímetres vers la resta de plantes degut principalment a les condicions d'humitat que es donen en la terra (Fig. 7). Això provoca relleus i ombres que són apreciables en fotografia aèria, pel contrast cromàtic, i fins i tot a nivell de terra (Fig. 8, 63 i 64). Tanmateix cal tenir en compte els factors geogràfics de l'entorn on haguem detectat les marques. Normalment seran llocs lleugerament elevats, amb bon domini visual del territori i pròxim a un curs fluvial.

Així doncs, un cop hem localitzat un indret potencial, en llaurar el camp en qüestió podríem observar la presència de material ceràmic en superfície que ens dataria *a grosso modo* el moment d'amortització de les estructures soterrades. Tot i que es faria indispensable efectuar un excavació arqueològica per poder datar més concretament les diverses fases del jaciment. Amb aquest sistema obrim la possibilitat de poder excavar un sitjar en tota la seva extensió, documentant totes i cada una de les parts conservades, sempre i quan es tinguessin els recursos necessaris.



Figura 8: Probable sitjar vist en fotografia aèria a través del programa Google Earth. Font: Google Earth, 2012.

Per últim, el dibuix de ceràmica reflectirà quins són els atuells ceràmics més característics de cada període. No exclusivament, però en general recorrerem a nivells d'amortització de sitges atès que durant el període d'estudi és la millor font per conèixer quins atuells ceràmics eren més comuns al camp.

4. La depressió de la Selva en l'antiguitat. Territori i paisatge

L'estudi del paisatge és sempre un tema apassionant que ens aproxima a conèixer com fou el territori que envoltava els nuclis poblacionals de l'antiguitat i documentar quins recursos s'aprofitaven del medi o quines espècies vegetals es conreaven.

Sovint les fonts primàries fan una breu referència a zones geogràfiques determinades, dedicant-els-hi uns mots. Un dels casos més conegut el constatem al rerepaís emporità, quan Estrabó es refereix als territoris que envolten Empúries com a «camp de joncs» (Estrabó, 3, 4, 9). Malgrat tot, del marc geogràfic en que es basa aquest estudi no hi ha notícies destacables que facin referència al territori. De manera que s'han de buscar altres vies de coneixement.

En aquest sentit, els estudis antracològics i paleocarpològics són eines molt valuoses per aproximar-nos al paisatge, atès que per una banda es documenten les fustes que s'empraven en aquests establiments rurals ja fos com a combustible, construcció o activitats artesanals i els fruits i llavors que consumien o conreaven (Buxó, 1997, 21). No obstant això, s'ha de ser conscient que només obtindrem dades de les matèries vegetals que utilitzaven normalment i que en tot cas, caldrà contrastar els resultats amb estudis pol·línics per fer una aproximació més exacte del paisatge. Per altre banda, l'arqueozoologia també ens pot resultar de gran utilitat ja que la cria de bous, porcs, cavalls i ovicaprins suposa determinats espais de pastura i la capacitat per modificar els entorns si s'amortitzen com a animals de treball. Finalment la troballa d'instrumental agrícola ens pot fer comprendre millor quin tipus de tasques es duïen a terme al camp.

Afortunadament a la plana de la Selva s'han realitzat alguns estudis de les disciplines esmentades. Al llarg d'aquest capítol recopilarem les dades que ens han proporcionat els jaciments de Camps de Can Massot (Fornells de la Selva) (Moret i García de Consuegra, 2013), Can Serra (Vilobí d'Onyar) (Ortega i Rojas, 2006), Can Fontgrau (Sils) (Grau, 2017) i Camp de l'Abadia (Aiguaviva) (Zabala i Sánchez, 2010a), que van del segle V aC fins l'I dC, per poder realitzar una primera aproximació al paisatge durant la baixa república i part de l'alt imperi. Majoritàriament les mostres han sigut extretes dels nivells de reompliment de sitges. Per tant, bona part d'elles jugaren un paper residual en l'antiguitat. Malgrat les fluctuacions de conreus que poguéss haver-hi al llarg del temps, les espècies vegetals de l'entorn no variaren substancialment. És per això que les mostres del segle V aC ens poden servir per aproximar-nos al paisatge d'època romana.

Tal i com alguns autors ja han fet palès (Burch, *et al.*, 2010, 13), quan Gneu Corneli Escipió desembarcà a Empúries el 218 aC, ho feu en un territori fortament modificat per l'acció de l'home. La població indígena feia milers d'anys que explotava el territori amb els recursos de que disposava. Amb la generalització del ferro en les eines agrícoles com l'arada per una banda, s'augmentà la productivitat dels camps i es podia alimentar a més població, arribant d'aquesta manera a una economia d'excedents (Buxó, 1997, 243) i per altre banda les comunitats rurals modificaren més accentuadament l'entorn generant-ne un major impacte (Alonso, 2000, 137). Segurament es desforestaren extenses zones de bosc, no només per estendre l'àrea de cultiu, mitjançant l'artiga, sinó també per l'aprofitament de la fusta. En definitiva, el paisatge de la plana quedà constituït per un mosaic de clapes boscoses i zones de conreu i de pastura (Fig. 13).

Els estudis carpològics testimonien la presència de cereals d'hivern de cicle llarg com l'ordi (*Hordeum vulgare*), l'espelta bessona (*Triticum dicoccum*) i el blat nu (*Triticum aestivum*) en els jaciments de Can Fontgrau i Camps de Can Massot. D'aquest darrer jaciment en destaquem els 172 grans d'ordi recuperats en un atuell ceràmic de cuina feta a mà. També en aquest indret, documentem altres cereals primaverals, de cicle curt com el mill italià (*Setaria italica*) i juntament amb ells constatem la presència de llegums, sobretot faves (*Vicia faba*) i lleties (*Lens culinaris*).



Figura 9: Cultiu de blat a redós de l'aeroport de Girona. Fotografia: autor.

Entre els cultius i pels prats de pastura que rodejaven els establiments rurals, hi creixien innumerables espècies herbàcies que popularment anomenem «males herbes». Aquest tipus de plantes podrien haver arribat al registre arqueològic a través dels excrements d'un herbívor o bé com a rebuig d'una tasca agrícola com és la sega tot i que moltes les localitzem en estudis pol·línics (Buxó, 1997, 194). Es documenten espècies de prats i zones humides com l'herba sabonera (*Saponaria officinalis*) a Can Fontgrau i el càrex (*Carex*) als Camps de Can Massot i plantes que es reproduïrien en zones ruderals com el plantago, la zitzània (*Lolium temulentum*), el fonoll (*Foeniculum vulgare*) o la centinòdia (*Polygonum aviculare*).



Figura 10: Sotabosc típic de zones humides o d'aiguamolls a la Font del Frare (Vilobí d'Onyar). Fotografia: autor.

També s'ha pogut identificar el cultiu d'arbres fruiters. Constatem restes antracològiques del gènere *Prunus* i la família *Maloideae* sense poder determinar-ne l'espècie, en els jaciments de Can Serra i Camps de Can Massot. Dins del grup *Prunus* hi ha espècies com el cirerer, l'ametller, el pruner, l'avellaner, el presseguer, etc. i dins la família *Maloideae* hi trobem el perer o la pomera. Cal esmentar també als Camps de Can Massot la presència d'una llavor de figa (*Ficus carica*).

L'explotació forestal està ben documentada a través dels estudis antracològics i paleopalinològics. Una de les espècies que més es va consumir com a combustible, i potser per la construcció, fou el roure (*Quercus*) que deuria créixer a les zones més humides de la plana, especialment a les terres més baixes. En alguns poblats ibèrics com l'Esquerda (Roda de Ter, Osona) s'ha constatat com aquesta fusta fou utilitzada tant per bastir el trespol dels edificis com en la confecció de mobiliari domèstic (Cubero, 2000, 256). Actualment les rouredes són més minoritàries i es situen en molts casos barrejades en els boscos d'alzina (Vilar i Viñas, 1990). Aquest fet també denota la predilecció d'aquesta fusta per sobre d'altres, doncs el roure conviuria amb altres espècies, tant als boscos de ribera com en els alzinars (Ortega i Rojas, 2006, 47). Tanmateix era una espècie que tindrien a l'abast, així com l'alzina (*Quercus ilex*) que podria tenir les mateixes finalitats que el roure. Tot i així, el consum dels seus fruits també podria estar documentat per la troballa d'una gla en el registre carpològic dels Camps de Can Massot.

Les espècies de sotabosc també tenen una bona representació com el bruc (*Erica arborea*), el cirerer d'arboç (*Arbustus unedo*), el llentiscle (*Pistacia lentiscus*) i l'aladern (*Rhamnus alaternus*). Algunes d'aquestes espècies com el llentiscle, no queda clar si n'aprofitarien també els fruits a part de la fusta (Alonso, 1999, 165). La presència força nombrosa del fong *Cenococcum geophilum* en l'estudi paleocarpològic de Can Fontgrau, denotaria l'aprofitament d'arrels com a combustible (Alonso i Lòpez, 2005). En aquest sentit les rabasses del bruc actuarien com a tals mentre que el tronc i les fulles potser anirien destinades a altres finalitats com la confecció de tovots o la coberta. Per últim, en zones boscoses més obertes o degradades hi podríem localitzar estepes (*Cistus*) com s'ha documentat a Can Serra.

Les espècies típiques del bosc de ribera també van ser aprofitades per alguna tasca tal i com documentem a Can Serra amb el vern (*Alnus*) i l'om (*Ulmus*). De fet, aquest jaciment es situa equidistant a dos cursos fluvials, al nord la riera Riudevil·la i al sud l'Onyar on el bosc de ribera hi seria molt present. De fet gran part dels establiments rurals de plana es situaven molt propers a cursos fluvials i zones humides o d'aiguamolls tal i com constatem al voltant de l'Estany de Sils amb els jaciments de Can Cuca, Can Fontgrau, Can Tió, Can Vallmanya i Can Castells. L'estudi pol·línic dels Camps de Can Massot ha revelat la presència minoritària d'espores de falgueres i algues d'aigua dolça que confirma la proximitat del jaciment a algun curs d'aigua. De fet en aquests ambients lacustres i fluvials també podrien haver desenvolupat la pesca, tal i com reflecteixen els hams de bronze trobats a l'Hort d'en Bach i Can Fontgrau o bé un pes de xarxa descobert en una sitja del segle II aC a Sant Llorenç-Plaça Balladora (Llagostera).

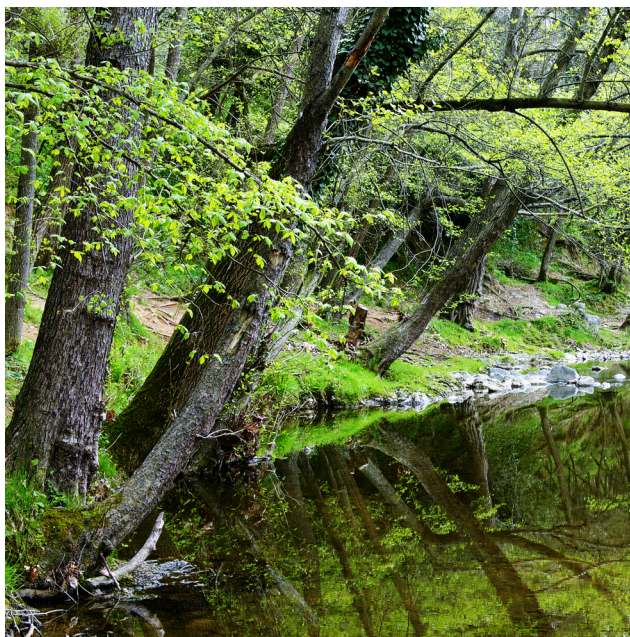


Figura 11: Bosc de ribera al curs inicial de l'Onyar. Fotografia: Joaquim Puigvert.

Amb els estudis arqueobotànics que s'han realitzat ens hem pogut aproximar a una part de la vegetació que rodejava a les comunitats rurals de la plana de la Selva. No obstant això, convé recordar que algunes de les espècies vegetals que consumien en cru o bullides com podria ser la blada, no s'han plasmat en les mostres carbòniques ni pol·líniques degut precisament al seu procés de consum, que no requereix cap tipus de torrefacció. El conjunt d'instruments agrícoles que va aparèixer al Camp de l'Abadia, demostraria que tenien eines per a feines específiques i que no totes les tasques del camp es restringien al cultiu de cereals i lleguminoses. La presència de petites aixades, ganivets, podalls i piquetes reflectiria un determinat policultiu pròxim a l'habitatge, que inclouria els arbres fruiters (Alonso, 1999, 200, Fig. 12). Per últim, l'ebullició d'alguns productes vegetals, entre d'altres, podria quedar testimoniada per la descoberta, al mateix jaciment esmentat, d'un col·lador de bronze probablement importat de la Campània (Llinàs, *et al.*, 2012, 156, Fig. 12).



Figura 12: Colador de bronze i una de les aixades descobertes al sitjar del Camp de l'Abadia. Font: (Zabala i Sánchez, 2010a)

Malauradament dels territoris que envolten la depressió de la Selva com les Guillerries o les Gavarres no disposem de dades arqueobotàniques. Encara que puguin semblar les àrees menys afectades per l'acció de l'home, en el segle XIX durant el *boom* de la indústria el suro, es van instal·lar extensions considerables d'alzines sureres, sobretot a les Gavarres, així com plantacions de pins i vinya (Gordi, *et al.*, 1993, 61-79). En tot cas la vegetació estaria predominada per un bosc d'alzina i surera i un sotabosc conformat per espècies mediterrànies com l'arboç i el bruc.

A les Guillerries en fondalades i entorns humits hi constatem arbres caducifolis com el castanyer o el vern i en latituds més altes, per sobre dels 400 metres, s'hi comencen a observar espècies de coníferes (Motjé i Vilar, 1992, 173). Desconeixem com interactuaven les societats humanes en aquest medi. No obstant això la descoberta de diversos establiments rurals en punts enlairats de les Gavarres, la Serra de Cadiretes o fins i tot el jaciment de Can Pons a Arbúcies on s'hi ha documentat una possible pràctica de l'artiga (Burch, *et al.*, 2010g), denotaria un aprofitament intens del bosc en latituds més altes que la plana ja que en general són terres poc aptes pel desenvolupament de l'agricultura extensiva de secà, especialment les terres granítiques. Això ens dibuixaria punts de muntanya força desforestats com seria el cas del poblat ibèric de Montbarbat (Lloret de Mar/Vidreres) o Puig del Castell (Cassà de la Selva) però que en altres zones difícilment generarien un impacte visual des de la plana. Aquests assentaments muntanyosos es podrien haver dedicat a diverses tasques com l'explotació dels recursos forestals (fusta, suro, fruits) o fins i tot a la ramaderia, la cistelleria o a la configuració de teixits, en funció dels recursos i les necessitats dels seus habitants.

També cal tenir en compte, malgrat que no generessin un gran impacte en el paisatge, les pedreres que s'explotarien en època romana. Resulta especialment complicat ubicar-les atès que moltes es van seguir explotant de forma diacrònica. No obstant això, podríem assenyalar l'explotació d'alguna pedrera en època romana com és el cas de les tosqueres del volcà de la Crosa (Vilobí d'Onyar/Bescanó). La pedra volcànica d'aquest indret fou abastament utilitzada en construccions de l'època atès que era un material abundant, efectiu, lleuger i fàcil de transportar. La localitzem en el parament dels murs excavats al Puig de Can Cendra (Estanyol, Bescanó), esmicolada en els morters que conformen els monuments funeraris de Cal Temple (Aiguaviva) i la Torratxa (Vilablareix) i emprada en alguns objectes de la vida quotidiana com molins de vaivé. En tot cas, seria sobretot a prop de les dues *ciuitates* d'aquest territori on detectaríem més activitat cantera atès que era on hi havia més demanda de pedra. En el cas de Caldes, disposaria de pedra a tocar del nucli urbà, sobretot gres i pedra volcànica, una forma eficient d'obtenir aquest material de forma ràpida i a baix cost, tal i com aconsellen els preceptes clàssics (Vitruvi, I, I, III, VIII). Tanmateix la *urbs* estava molt ben connectada a la Via Augusta, la qual travessava el nucli urbà, per rebre còmodament els materials que hagués d'importar.

Així doncs ens trobem davant d'un territori força modificat per l'acció de l'home ja en els darrers compassos del segle III aC. Des de feia segles, la generalització de l'agricultura i la ramaderia així com l'aprofitament de les àrees forestals per a diverses tasques provocà que el bosc a la plana quedés reduït en clapes més o menys extenses. D'aquesta manera, seguint l'estudi paleopalinològic dels Camps de Can Massot, el bosc es situaria a certa distància del nucli familiar, estaria format bàsicament per alzines, roures i algun pi amb un sotabosc on el bruc hi seria força present entre d'altres espècies. Però a redós del jaciment, com és lògic, hi predominarien les àrees de conreu i els prats de pastura on hi situaríem tot tipus de plantes ruderals que són les que més documentem en el registre pol·línic.



Figura 13: Conreus de blat enmig de clapes boscoses i zones ruderals a Vilobí d'Onyar. Un aspecte aproximat a com podrien haver estat el paisatge de la plana en l'antiguitat. Fotografia: autor.

Per les dades consultades, ens situaríem al llarg del període baix-republicà, en una plana predominada per petits establiments rurals indígenes que explotaven el territori segons les seves capacitats. Alguns al seu voltant disposaven d'arbres fruiters i majoritàriament conreaven cereals i llegums juntament amb zones ruderals i de pastura. Cada un d'aquests establiments estava perfectament connectat per una complexa xarxa de camins que avui en gran part ha desaparegut. Molts assentaments disposaven d'animals, sobretot bovins i ovicaprins tot i que també hi ha representats els suïds, els èquids i els cànids. El sacrifici en edat adulta d'alguns individus assenyala que aprofitaven al màxim el servei de l'animal ja fos com a mitjà de treball, càrrega i transport com el bou i el cavall (Fig. 14) o d'alimentació, en el cas dels ovicaprins i els suïds tal i com s'ha constatat al Camp de l'Abadia, sense passar per alt l'obtenció de la llana.



Figura 14: Imatges de mitjan s. XX on es pot apreciar com al camp es feia servir la força de treball animal per llaurar la terra. Aquesta fou una escena molt freqüent a les zones rurals abans de la mecanització del camp. Fotografia: Joaquim Puigvert.

La població indígena explotaria el bosc segons les seves necessitats i en moments puntuals per alguna tasca concreta.

Amb la implantació del model de poblament romà a inicis del segle I aC, basat en la *ciuitas*, sovintejaren cada cop més les *uillae*. Algunes disposaven de forns que accentuaren l'explotació de les àrees forestals més properes. Tot i així, la desforestació més agressiva de l'entorn es palparia en indrets de producció a gran escala com és el cas dels forns de calç excavats al bosc de la Torre del Bac (Fornells de la Selva), en bòbiles i altres establiments. Tampoc hem d'oblidar la pròpia demanda de fusta que provindria de les *ciuitates* de *Gerunda* i *Aquae Calidae* i dels establiments rurals del seu entorn.

Al camp es seguiria la mateixa dinàmica encara que, malgrat no en tinguem cap prova empírica, en alguns indrets de la plana es podria haver optat pel cultiu de la vinya, tot i que no sembla que la seva importància hagués sobrepassat la del gra. Així doncs i malgrat l'escassetat de dades, hem pogut aproximar-nos a com fou el territori de la depressió selvatana en l'antiguitat, que al mateix temps segueix el mateix patró que altres regions més estudiades i amb més dades com les terres de ponent (Alonso, 2000, 127-137).



Figura 15: Els ramats d'ovicaprins sovintejaven en la major part d'establiments rurals. A part de la seva freqüència en el registre faunístic, la troballa de *pondera* en podria ser un altre indicador. Fotografia: autor.

hiberna a *Tarraco* que esdevingué la principal base d'operacions militars per la conquesta d'Hispania fins a l'època augustal on es convertí en la capital de la Hispania Citerior.

Per altra banda, fou la primera vegada que Roma es feu present al territori a través de l'exèrcit tot i que els productes de la costa tirrena, sobretot vi i ceràmica, ja eren comercialitzats al nord-est peninsular abans del desembarcament militar del 218 aC. La potència del Laci ja no abandonarà aquest territori quan finalitzi la Segona Guerra Púnica. Ans el contrari, veurà un nou horitzó per expandir-se i enriquir-se amb els abundants recursos naturals de que disposava.

En definitiva la Segona Guerra Púnica suposà una gran despesa econòmica per part de les dues potències rivals. Calia mantenir a la tropa amb un subministrament constant de gra i queviures a part del propi armament i la seva soldada. En alguns casos Roma es veié amb dificultats per a poder fer front a totes les despeses que requeria la situació i hagué de recórrer al saqueig o en tot cas a l'intercanvi amb els indígenes per poder-se proveir dels recursos necessaris (Livi, 23, 48, 4 i 5). De la mateixa manera, els territoris de la rereguarda també jugaren un rol molt important per fer front a les mancances que es poguessin donar al front de guerra. El gra fou un dels recursos més importants en l'alimentació durant l'antiguitat, juntament amb l'oli i el vi, altrament anomenats la «tríada mediterrània» (Braconi, 2015, 86). Per tant no ens hauria d'estranyar que bona part de l'alimentació de la tropa es fonamentés en els cereals. En aquest sentit no seria forassenyat imaginar que una part del gra que es generava a la rereguarda, on hi situem la plana de la Selva, proveís als legionaris acantonats al front de guerra. De fet sabem que una part del gra hispà ja es comercialitzava a Roma per aquests anys (Livi, 30, 26, 5).

Durant el transcurs de la Segona Guerra Púnica o poc després de la seva finalització constatem l'abandonament d'alguns poblats ibèrics (*oppida*) per tot el nord-est peninsular. A la depressió de la Selva, malgrat l'escassetat de dades arqueològiques, s'ha documentat amb seguretat l'abandó de l'*oppidum* de Montbarbat (Maçanet de la Selva/Lloret de Mar) (IA, núm. 91)³ així com altres poblats propers com Castell Barri (Calonge) o el Puig Castellet (Lloret de Mar) per bé que altres van seguir habitats com és el cas del Puig del Castell (Cassà de la Selva) o el Puig de Can Cendra (Bescanó) (IA, núm.17 i 8) (Burch, *et al.*, 2010, 30). En el següent apartat reflexionarem sobre aquest fenomen.



Figura 17: Vista del puig de Montbarbat des del sud-oest de la plana dins el terme municipal de Maçanet de la Selva.
Fotografia: autor.

3 Amb les sigles IA ens referim a l'Inventari Arqueològic que precedeix a aquesta síntesi històrico-arqueològica.

El sistema de poblament indígena s'organitzava a través d'*oppida* i petits establiments rurals que es trobaven disseminats pels territoris propers a l'*oppidum*, els quals explotaven els recursos naturals que els hi oferia cada indret. Aquest fou un model d'assentament que seguia vigent després de segles de funcionament i va seguir així fins l'abandó definitiu de molts poblats indígenes, al llarg de la primera meitat del segle I aC.

Els *oppida* es situaven generalment en promontoris, turons, o altres indrets més muntanyosos i inaccessibles, de tal manera que dominaven visualment camins i llocs de pas natural com rius o valls, la major part estaven emmurallats, adaptant-se a l'orografia de cada indret i comptaven, com a mínim, amb una torre de defensa, seguint els models poliorcètics que requerien les seves necessitats. A poder ser s'establien a prop de deus per poder subministrar aigua a tota la comunitat. En altres casos aquestes necessitats podrien quedar cobertes a través de pous o cisternes. A la plana de la Selva d'aquest moment únicament constatem els ja esmentats *oppida* de Montbarbat i el Puig del Castell (Cassà de la Selva) que són els jaciments dels que disposem més dades arqueològiques. Tot i que probablement els poblats ibèrics del Puig de Can Cendra (Estanyol, Bescanó) i el Puig d'en Rovira (Quartí) també funcionarien en aquest moment atès que en les campanyes arqueològiques que s'hi han efectuat s'han detectat materials del segle III aC o anteriors. Majoritàriament documentem recintes organitzats amb un o dos carrers que articulen els diversos espais del poblat. Sovint les cases es situen adossades a la muralla com constatem a Montbarbat (Fig. 18) i al Puig del Castell (Cassà de la Selva) i consten d'un vestíbul i una estança principal on es situa la llar. Aquests espais domèstics eren polivalents ja que s'hi duïen a terme diverses activitats familiars. No obstant això, bona part de la vida quotidiana es duïa a terme a fora de l'àmbit privat.

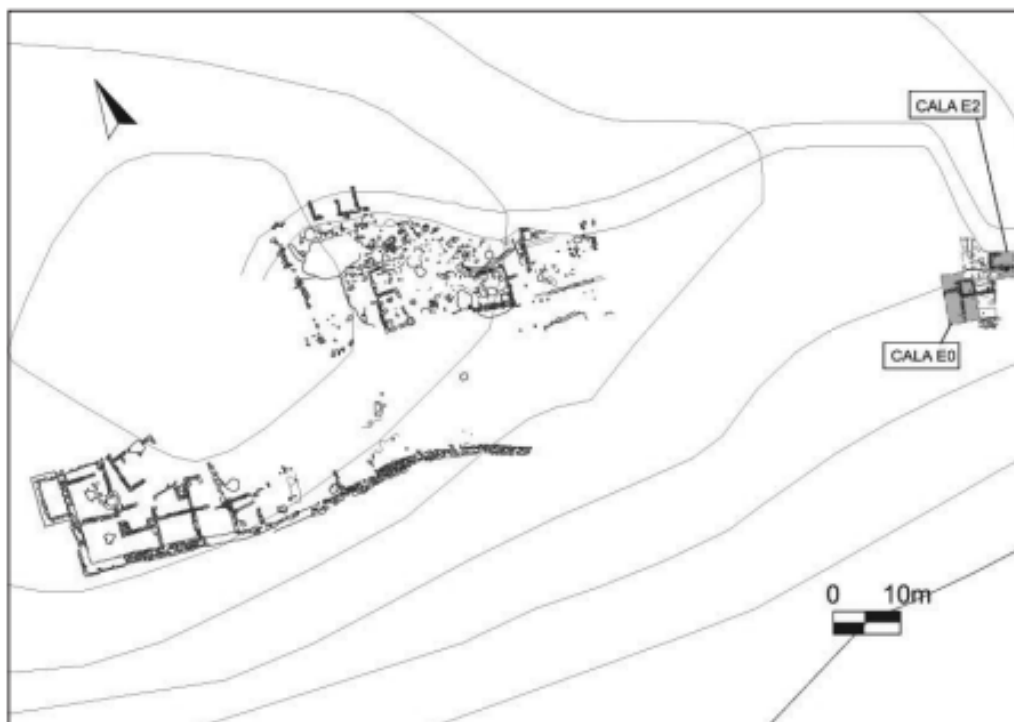


Figura 18: Planta del poblat ibèric de Montbarbat amb els resultats de les darreres excavacions que s'hi han efectuat.
Font: Vilà, et al., 2014, 137.

Pel que fa als establiments rurals, no en coneixem gaires detalls estructurals degut a la gran erosió que generen els treballs agrícoles i l'acidesa dels terrenys de sauló, molt presents en les muntanyes que envolten la plana. En alguns casos, ens aproximem indirectament a aquests assentaments amb els nivells d'amortització que documentem en els sitjars. Aquestes fosses excavades al subsòl, obliterades quan van acabar de funcionar com a graners, ens aporten sovint molta informació per conèixer i aproximar-nos a la vida de les societats rurals que ocuparen la plana.

Com per exemple les diverses espècies de cereals que emmagatzemaven, els animals domèstics i salvatges que consumien, els objectes d'ús quotidià, així com la seva dieta, les tècniques constructives, artesanals o domèstiques, rituals, entre d'altres dades. Un dels sitjars que documentem d'aquest període és el jaciment de Plaça Balladora (Llagostera) (IA, núm. 53) que fou excavat als anys 60 (Fig. 19).



Figura 19: Procés d'excavació d'una de les sitges de Sant Llorenç a la Plaça Balladora durant els anys 60.
Font: Fons Esteve Fa (Arxiu Municipal de Llagostera).

Sabem gràcies al registre arqueològic que la majoria d'aquests establiments rurals així com els habitatges dels *oppida*, es construïen amb una fonamentació i un sòcol de pedres lligades amb fang i aixecaven la paret vista mitjançant tovots, que posteriorment recobrien amb calç. La coberta era sostinguda per bigues de fusta i es cobria amb un encanyissat recobert de palla i branquillons mesclats amb fang, deixant probablement alguna obertura a mode de xemeneia i els sòls domèstics es constituïen normalment de terra compactada. Eren edificis senzills, generalment de planta rectangular i amb poques estances (Fig. 20). Cal tenir en compte que aquests establiments, com a unitats d'explotació del medi natural, disposaven d'altres espais o estructures per satisfer i complementar les necessitats del dia a dia com forns, sitges i graners, basses, coberts, pous, tancats pel bestiar, etc.



Figura 20: Reconstrucció d'un habitatge indígena al poblat ibèric de Turó Rodó (Lloret de Mar). Fotografia: ROCS S.L.

Malgrat tot, actualment al territori d'estudi no s'ha pogut documentar *in situ* cap establiment rural de finals del segle III fins a inicis del II aC. Tot i així imaginem que aquests assentaments correspondrien a nuclis familiars que habitarien cases senzilles conformades per una estança central i algunes habitacions a redós amb funcions diverses (cuina, rebost, treball, etc.) seguint el model de l'establiment rural de Can Pons (Arbúcies), un exemple més tardà al qual farem al·lusió més endavant.

La migradesa de dades d'aquest període fa que sigui molt difícil indagar si aquests establiments foren d'ús permanent o estacionals, només actius en èpoques d'abundant activitat agrícola. Imaginem que podria haver-hi un terme mig en funció de les necessitats de cada família i de les particularitats geogràfiques de cada indret. També ha estat objecte de discòrdia entre els investigadors reconèixer quines sitges estaven aïllades, més properes a les àrees de producció o les que formaven part d'un establiment rural (Burch, 1996, 146-151). No obstant això, en la nostra zona d'estudi ens és impossible esbrinar la naturalesa de cada sitja amb les dades de que disposem. En alguns casos s'ha volgut assenyalar la proximitat d'un assentament mitjançant la quantitat de material arqueològic que apareix dins les sitges com s'ha exposat a Can Cuca (Sils) (Joly, 2010) tot i que uns dipòsits d'aquestes característiques podrien haver estat colgats amb terra estèril en un moment puntual atès que suposaven un perill pels habitants propers.

Al nostre entendre resultaria inversemblant que part de la collita de la comunitat, assolida amb esforç i diverses dificultats com plagues o fenòmens meteorològics adversos, es guardés lluny del nucli habitat dels agricultors. Recordem que el gra, no només era la base de la seva subsistència per l'alimentació sinó també una futura font d'ingressos en moments de necessitat i una forma de tribut en els moments d'estrès bèl·lic.

5.1.2: El segle II aC

5.1.2a: La batalla d'Empúries

Amb la finalització de la Segona Guerra Púnica el 201 aC, Roma es feu amb el domini de tot el nord-est peninsular. L'any 197 aC hi establí dues províncies: la Hispània Citerior i la Ulterior. La primera, més propera a Roma, comprenia inicialment les terres del nord-est peninsular i els territoris que quedaven al nord del riu Almanzora (Almería) (Plácido, 2009, 241).

En aquests territoris es van reclutar tropes auxiliars i s'imposaren tributs a la població indígena bé en espècie bé en diners (Plácido, 2009, 246) inclús, segons Apià, algunes poblacions foren obligades a ser desarmades i a entregar hostatges, mentre Roma reforçava la presència militar al territori (Apià, 38). Tota aquesta estructura administrativa ja es portava gestant en els darrers anys de la Segona Guerra Púnica en les àrees que eren de domini romà. La imposició excessiva d'aquestes exaccions tributàries podria haver motivat les diverses revoltes indígenes que s'anaren succeint des del 206 aC amb la d'Indíbil i Mandoni (Polibi, 11, 32), cabdills Ilergets, o la del 200 aC protagonitzada pels Sedetans (Livi, 31, 49, 7). Aquestes revoltes, lluny de quedar en fets aïllats, van provocar el 196 aC la mort de Gai Semproni Tudità pretor de la Hispània Citerior (Livi, 33, 25, 8-10) per tant es transformaren en un problema de primer ordre per Roma. La revolta indígena que més repercussió tingué en la zona d'estudi i tanmateix una de les més conegudes fou la del 195 aC que aplegà a unes 40.000 tropes indígenes a l'entorn d'Empúries (Apià, 40) vingudes d'arreu del nord-est peninsular, segons alguns autors per posar setge a Empúries i bloquejar un probable desembarcament de tropes vingudes de Roma atès que el port gaudia d'unes bones infraestructures portuàries i ocupava un excel·lent enclavament geoestratègic (Hernàndez, 2001, 63-66 i Padró, 2016, 59-61). A més a més, els contingents indígenes segurament recordarien que aquest fou l'indret on desembarcà Gneu Corneli Escipió el 218 aC amb tot el seu exèrcit, coneixedors de l'enorme transcendència d'aquest port comercial, i conscients de que aquesta era l'única manera de frenar l'ofensiva romana i obtenir la victòria ja que a camp obert no tindrien cap oportunitat. Malgrat tot, no es té constància de que els ibers aplegats a Empúries, es fessin amb el control de la ciutat, en el cas de que ho haguessin intentat.



Figura 21: Vista aèria d'Empúries on es pot apreciar l'antic port principal, entre Sant Martí d'Empúries i la Neàpolis.

Font: <https://visitmuseum.gencat.cat/ca/museu-d-arqueologia-de-catalunya-empuries/ambit/els-indigets-els-habitants-originaris>

Així doncs, davant d'aquesta rebel·lió, el senat de Roma encarregà a un dels seus cònsols, Marc Porci Cató, la pacificació del nord-est peninsular. I així ho feu, desembarcà a Empúries el juny del 195 aC amb un exèrcit consular i poc després esclafà als indígenes revoltats causant un gran nombre de baixes (Gázquez, 1974, 173-174). A partir d'aquí, segons les fonts, Cató va ordenar que fossin desmantellats tots els poblats que s'havien rebel·lat contra el domini romà fent enderrocar-ne les muralles (Livi, 34, 17, 11-12 i Apià, 41).

5.1.2b: Abandonament i reassentament d'*oppida*. Un procés complex

Segons les dades arqueològiques de que disposem, alguns poblats ibèrics van ser abandonats a finals del segle III aC o a inicis del II aC. Ja hem esmentat anteriorment l'abandonament aparentment pacífic de Montbarbat, Castell Barri i Puig Castellet. No obstant això i en contra del que ens diuen les fonts, no fou ni molt menys un fenomen tant generalitzat (Burch, *et al.*, 2010, 29) atès que l'abandonament de poblats ibèrics en aquest moment es dona en casos puntuals, per bé que la major part dels *oppida* del nord est peninsular van seguir funcionant o fins i tot se'n van establir de nous. Llavors, a que responen aquests abandonaments sobtats de poblats ibèrics?

Ara com ara, no sembla que hi hagués un patró clar a l'hora d'escollir quins poblats havien de ser abandonats malgrat que aquests canvis en el poblament possiblement responen al daltabaix que suposà la gran derrota indígena d'Empúries i el posterior canvi social que es donà així com el canvi de rols entre l'aristocràcia ibèrica davant l'administració romana (Vivo, 2015, 402-403). Suposem que a cada regió s'aplicà un criteri determinat. En el cas de la depressió de la Selva i el seu entorn pròxim la major part dels poblats ibèrics que es van abandonar es situen en indrets molt inaccessibles. Aquest podria ser un criteri estratègic. Desplaçar a la població indígena a cotes més baixes bé al camp, bé en poblats ibèrics més propers a la plana, per tenir més ben controlades les principals vies de comunicació i també els centres de producció. En aquest sentit Caldes de Malavella podria haver estat un centre de captació d'una part dels indígenes afectats per les reformes de Cató (Burch, *et al.*, 2010, 49-54). Aquesta fou l'estratègia que adoptà Titus Didius l'any 98 aC en desplaçar la ciutat de *Termeso* (Montejo de Tiermes, Sòria) a la plana (Apià, 99). Malgrat tot, també hi hagué poblats ibèrics força inaccessibles que van seguir habitats com sembla ser el cas de Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro). Es evident que ens falten dades per arribar a conèixer amb més o menys precisió aquest complex procés històric.

L'abandonament del Puig Castellet (Fig. 22), un poblat massa petit com per suposar una gran amenaça per l'exèrcit romà, denota la complexitat i les particularitats d'aquest fenomen. Al nostre entendre i com ja hem dit, la causa principal de l'abandonament de tots aquests poblats ha de respondre a la conquesta romana. No obstant això, amb el desmantellament d'*oppida* d'una certa entitat com podria ser Montbarbat, es generaria una gran inestabilitat en l'economia o en la vida quotidiana d'altres poblats menors que si bé no depenien exclusivament de llurs poblats, havien conformat entre ells xarxes comercials amb les quals es beneficiaven mútuament. D'aquesta manera els habitants del Puig Castellet, amb l'abandonament de Montbarbat, decidiren buscar noves fonts de recursos establint-se arran de mar, al Turó Rodó (Lloret de Mar) (Fig. 22) a inicis del segle II aC, on es beneficiarien del comerç marítim i alhora millorarien la comunicació amb altres centres comercials que es trobaven en auge com Empúries. Malgrat tot, la vida d'aquest poblat, finalitzà a mitjan segle I aC (Llinàs, 2010, 362) quan el model de poblament indígena començà a quedar obsolet.



Figura 22: (a esquerra) Planta del poblat ibèric de Puig Castellet (Pons i Llorens, 1991, 96) i (a dreta) planta del jaciment de Turó Rodó (Nolla, Palahí i Vivo (eds.), 2010, 432).

Queda clar per tant, que Roma no volgué trencar amb la dinàmica de poblament indígena, ans al contrari, si aquest model ja funcionava des de feia centenars d'anys, seria poc assenyat realitzar un canvi tant brusc venint d'un període de gran inestabilitat (Olesti, 2006, 133). Aquesta fet està ben documentat en el poblament del Llenguadoc Occidental i el Rosselló (Mauné, 2000, 55-73). Es podria dir que Roma va adaptar el sistema de poblament indígena als seus interessos, fent abandonar els *oppida* que cregues convenients.

En aquest moment a la depressió de la Selva constatem 5 *oppida* disseminats a cada banda de la plana. A tramuntana hi trobem el Puig de Can Cendra (Bescanó), més a l'oest vora l'Onyar ubiquem el Puig d'en Rovira (Quart), a llevant, en els primers contraforts de les Gavarres, el Puig del Castell (Cassà de la Selva), al sud-est sobre el nucli de Llagostera hi situaríem un altre *oppidum* que explicaria la gran concentració de poblament rural que hi ha a voltant del poble i finalment al sud-oest, a tocar de l'antic Estany de Sils, ubiquem el Puig Ardina (Riudarenes) (IA, núm. 8, 69, 17 i 96). De tots ells només al Puig del Castell s'hi han dut a terme intervencions arqueològiques recents que han permès posar al descobert una part notable del poblat ibèric com uns 100 metres de la muralla, que en alguns punts se sustenta amb contraforts, algunes estructures d'habitació adossades a la muralla i algunes sitges que van ser obliterades a mitjan segle I aC (Fuertes, Colomeda i Merino, 2010, 302). Tanmateix a l'entorn immediat d'aquest poblat ibèric s'ha constatat la presència de materials datats entre el segle II i l'I aC com el Puig de l'Esquetlla o el Puig de les Puces (IA, núm. 25 i 33), en els quals hi situaríem algun tipus de poblament o d'activitat relacionada amb l'*oppidum*.

En els altres poblats ibèrics, a excepció del nucli de Llagostera, s'han constatat estructures arqueològiques, posades al descobert en excavacions i prospeccions antigues les quals, pels materials que han proporcionat assenyalen una cronologia que es mou entre la primera meitat del segle II aC i el darrer quart del segle I aC. Ja hem esmentat les excavacions dels anys 40 de Francesc Riuró al Puig d'en Rovira (Quart) que van descobrir una part notable d'aquest *oppidum* (Riuró, 1943 i 1952); les successives prospeccions al Puig Ardina (Riudarenes) algunes d'elles dirigides pel mateix Riuró als anys 50, on posteriorment es cita la presència d'algunes sitges i les restes d'una hipotètica muralla (Llinàs, 1993, 31-48) i finalment el Puig de Can Cendra (Bescanó) on es van efectuar entre el 1977 i el 1985 un seguit de campanyes arqueològiques a càrrec de Maria del Carme Domènech (Burch, *et al.*, 2010e, 297-298). Al llarg d'aquestes campanyes d'excavació es va descobrir un entramat de murs del poblament ibèric sense quedar clara la seva funcionalitat (Domènech, 1982, 208). Malgrat tot, no s'han publicat uns resultats detallats d'aquestes intervencions (Burch, *et al.*, 2010e, 297-298) ni tampoc s'hi han dut a terme més excavacions que puguin aportar llum a les fases d'ocupació d'aquest jaciment.

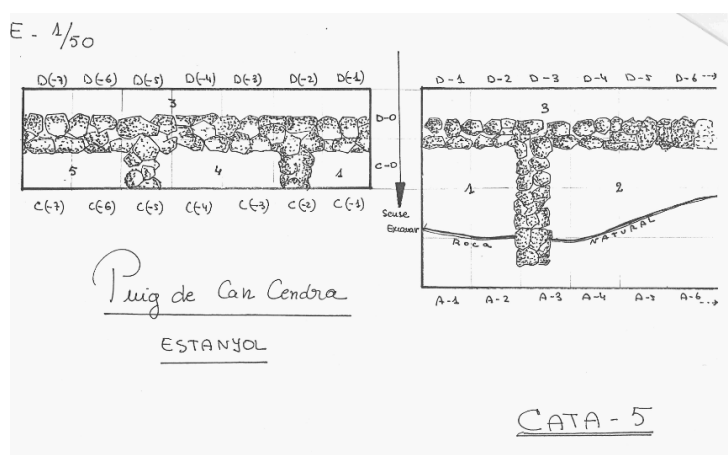


Figura 23: Planta dels murs excavats al Puig de Can Cendra el 1984 i fotografies de la campanya de 1980. Fotografies: Arxiu MAC-Girona.

5.1.2c: Transformació i monumentalització als centres de poblament i llocs de culte

A partir de la segona meitat del segle II aC, detectem en el registre arqueològic una certa monumentalització, reordenació i fins i tot la creació de nous espais de culte dins d'alguns *oppida* i en indrets puntuals que podrien haver-se adaptat a un culte anterior (Burch, *et al.*, 2010, 39-47). Malauradament als poblats ibèrics d'aquesta regió no s'ha documentat aquest procés amb gaire precisió. Únicament es té constància de la troballa de dos tambors de pedra sorrenca al Puig de Can Cendra que deixen entreveure la presència d'alguna edificació monumental.⁴ D'aquest fenomen n'és un bon exemple el poblat ibèric de Sant Julià de Ramis el qual va haver de modificar el seu perímetre emmurallat per acollir una gran plataforma coronada per un temple de tipus itàlic vers el darrer quart del segle II aC. Tot aquest conjunt estava sostingut per uns poderosos contraforts. Si bé s'han documentat alguns dels contraforts d'aquesta gran obra arquitectònica, del temple només en resten alguns blocs de pedra sorrenca, alguns dels quals decorats (Burch, *et al.*, 2001, 98-108).

No obstant això, a la plana també documentem l'assimilació de tècniques constructives d'influència itàlica. Aquest serà un fet que es farà més evident en el poblament dispers de la plana, com veurem a continuació, tot i que recentment en les excavacions de la carretera de Llagostera al seu pas per Caldes de Malavella s'ha posat de manifest que aquest centre termal ja comptava, en els darrers compassos del segle II aC amb una certa estructuració urbana ortogonal, seguint els models itàlics, i que la planificació urbana d'aquest període, seguí immutable pràcticament fins el segle I dC amb petits canvis (Llinàs, 2018, 223-229, Fig. 24).

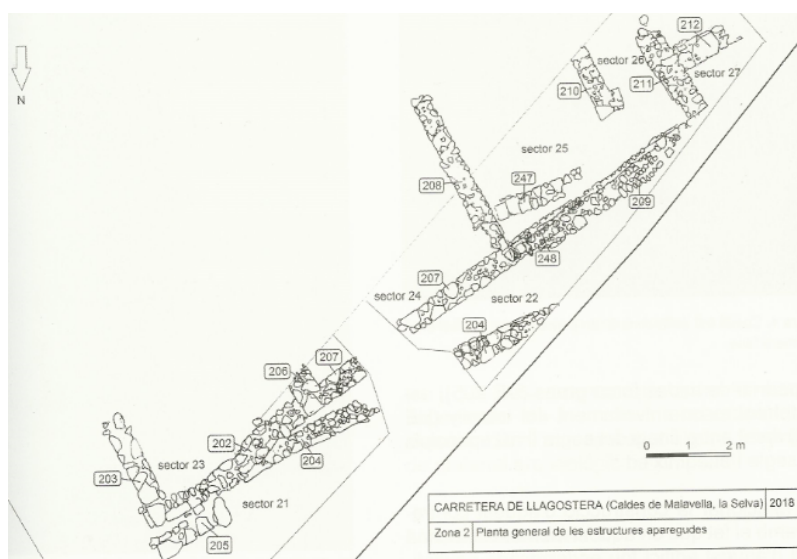


Figura 24: Planta de les estructures excavades recentment a Caldes de Malavella, on es poden apreciar diverses fases constructives, que *grosso modo* segueixen la mateixa orientació. Font: Llinàs, 2018, 225.

⁴ Arxiu del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona: Fons *Comisaria Provincial de Excavaciones Arqueológicas-Delegación Provincial del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas*: Puig de Can Cendra, Bescanó.

Aquest fet, per una banda, no només reflexa l'assimilació de la població indígena a la manera de fer romana ja a mitjan segle II aC sinó que també posa de manifest l'arribada al nord-est peninsular d'arquitectes i altres treballadors especialitzats vinguts d'Itàlia (Mar i Ruiz de Arbulo, 1993, 224-228). Per altre banda, molts dels indrets que experimenten aquestes transformacions són llocs amb un culte anterior, molts d'ells relacionats amb l'aigua com a Sant Aniol de Finestres (Garrotxa) o Mas Castell (Porqueres, Pla de l'Estany) (Burch, *et al.*, 2010, 46) o la ja citada Caldes de Malavella on hi hauria hagut algun tipus de poblament anterior a la reforma urbana de finals del segle II aC que aprofitaria les propietats curatives de les aigües termals i que comptaria amb algun centre de culte. Per bé que d'aquesta manera es llatinitzarien progressivament els cultes indígenes i aquests nous establiments culturals es farien ben presents en la població local i forana en situar-se en llocs enlairats i ben visibles (Burch, *et al.*, 2010, 45-46) com en el santuari de Sant Aniol de Finestres o Sant Julià de Ramis, o bé arran d'importants vies de comunicació, com és el cas de Caldes de Malavella.

5.1.2d: Els establiments rurals i la població dispersa

Desviem la mirada vers els centres de poblament i fixem-nos ara en les formes d'assentament que es van donar més enllà de les muralles dels *oppida* així com en els canvis que es van donar respecte l'etapa anterior.

Al camp la dinàmica d'assentament segurament seguí el mateix esquema que l'etapa precedent, almenys durant la primera meitat del segle II aC, amb petits establiments rurals o agrupaments (Burch, *et al.*, 2010, 76) més o menys senzills, escampats arreu de la plana, tant en zones depressives com en regions aturonades o muntanyoses. La major part d'ells seguien emmagatzemant el gra en sitges, que són molts cops les úniques estructures que es conserven i que es situarien a tocar de l'àmbit domèstic i productiu de cada comunitat. Al nostre entendre doncs, aquestes estructures assenyalarien la presència d'un establiment rural. A tall d'exemple esmentem els sitjars de Cassà de la Selva: Can Roser, Camp de l'Arrencada i Sitja de la Rambla 11 de Setembre i en altres punts com el Camp de l'Abadia (Aiguaviva), Sant Llorenç-Plaça Balladora (Llagostera), la sitja del Bosc d'en Bolòs (Santa Coloma de Farners) i Sant Pere (Montfullà, Bescanó) (IA, núm. 20, 22, 19, 3, 53, 100 i 16), entre d'altres.



Figura 25: Fotografia general del sitjar del Camp de l'Abadia (Aiguaviva) un cop finalitzada l'excavació: Fotografia: Janus. S.L.

Aquests dipòsits es van seguir utilitzant abastament durant bona part del segle II aC, inclús es van multiplicar respecte l'etapa anterior, degut a un creixement en la demanda de gra a causa de les exaccions imposades per Roma (Olesti, 2010, 34). Tanmateix la proliferació dels sitjars cap a mitjan segle II aC, s'ha volgut veure com a un augment de la població rural motivat pel desmantellament directe o indirecte de diversos poblats ibèrics, els habitants dels quals s'haurien establert al camp per subsistir i poder pagar els tributs que determinava l'administració romana (Ñaco del Hoyo, 2003 i Burch, *et al.*, 2010, 77).

Amb l'augment de la població al camp, s'haurien ocupat zones més marginals o més apartades dels conreus, subsintint a través d'altres activitats com la ramaderia o activitats manufactureres (Burch, *et al.*, 2010f, 93). Sigui com sigui detectem un gran dinamisme al camp, especialment per la concentració de sitjars de dimensions variables que s'establiren al voltant dels poblats ibèrics que van seguir actius. El cas més conegut el documentem a Llagostera on s'hi han excavat un bon nombre de sitjars des dels anys 60, disseminats arreu del municipi com Pla de Maiena, Can Pere Pere, Terrers d'en Risseç, Pocafarina, Mas Sec o Sant Llorenç-Plaça Balladora (IA, núm. 45, 44b, 65, 45, 51 i 53). Actualment se'n segueixen localitzant com és el cas de la sitja descoberta al carrer Pocafarina (Llinàs, 2018a, 187-188). Documentem casos similars en altres indrets com a l'entorn del Puig de Can Cendra on hem constatat una gran concentració de poblament rural combinant la prospecció aèria, a través de programes com el Google Earth o el Vissir 3 de l'ICGC, i la prospecció superficial no sistemàtica en els punts on havíem detectat marques de sitges. El material que s'ha pogut observar en superfície es força homogeni en tots aquests punts (àmfora itàlica, púnica i ibèrica, ceràmica comuna oxidada indígena, grisa de la costa catalana, ceràmica feta a mà, *dolia*, *tegulae* i *imbrices*) i permet establir un ventall cronològic que es mou entre el segle II i l'I aC. En aquesta zona del nord-oest de la plana de la Selva el poblament rural s'estén pels municipis d'Aiguaviva, Bescanó, Brunyola i Vilobí d'Onyar tot i que és sobretot a redós del nucli d'Estanyol on copsem una major concentració d'hàbitat amb els jaciments de Can Paulí, Can Torrent, Can Sureda o Can Faust (Aiguaviva, Fig. 26) (IA, núm. 9, 11, 10 i 6). Tots aquests assentaments s'estableixen en camps enlairats respecte les zones més depressives amb un bon domini visual del Puig de Can Cendra (Fig. 42) i en general força propers als cursos fluvials.



Figura 26: Fotografia aèria del probable sitjar de Can Faust (Aiguaviva), a redós d'una estructura circular indeterminada. Font: Google Earth.

A l'entorn del Puig Ardina també hi hem detectat una gran concentració d'hipotètics sitjars que es situarien a redós de l'estany de Sils. Malauradament no hem pogut rastrejar aquesta zona. En tot cas, la recent descoberta dels sitjars de Can Fontgrau (Sils), Can Tió (Vidreres), Can Vallmanya (Vidreres) o Can Cartellà (Maçanet de la Selva) sumats al jaciment de Can Cuca (Sils) (IA, núm.104, 106, 107, 87 i 103), evidencien que la zona de l'estany fou habitada i explotada durant aquest període.

A través d'alguns sitjars que s'han excavat podríem indagar sobre quines eren les tasques principals d'alguns establiments rurals. En el cas del jaciment de Torre Vedruna (Girona) (IA, núm. 35), degut a l'elevat nombre de sitges, datades totes elles de la segona meitat del segle II aC, pensem que es podria tractar d'un assentament dedicat a emmagatzemar i comercialitzar el gra d'una bona part del pla de Girona (Dehesa, 2009). A més a més, aquest jaciment es situa en una lleugera elevació molt ben comunicada amb les vies més importants del moment com són la Via Domícia, l'antic camí de Vic i la via que menava cap a la vall del Ter-Brugent, sense comptar amb tot l'entramat de camins i corriols locals que deuria haver. El sitjar de Can Serra (Vilobí d'Onyar) podria haver desenvolupat una funció similar (IA, núm. 111). Malgrat tot, basar-se únicament en el nombre de sitges és quelcom problemàtic ja que bé podria representar una llarga perduració d'hàbitat i d'explotació de l'entorn al llarg de diverses generacions.

En altres indrets, les sitges desenvoluparien una funció més domèstica, com és el cas de Sant Mateu de Vall-llobrega (Vall-llobrega, Baix Empordà) (Moix, 2008, 295-297) o els Terrers d'en Risseu (Llagostera) situats en zones més muntanyoses, on hi predomina el sauló, (com en tants d'altres indrets de la plana), un sòl que impedeix el cultiu de cereals de forma extensiva. Per tant, aquests establiments rurals per una banda rebrien una part del gra que es conreava a la plana i l'emmagatzemarien en una sitja pel consum domèstic, mentre que per altre banda es dedicarien a altres conreus com la vinya, o bé a l'explotació forestal, sense passar per alt la ramaderia, les activitats manufactureres com la configuració de teixits, la producció de ceràmica, o l'elaboració d'instrumental metàl·lic, sense passar per alt que alguns assentaments es dedicaven a l'encunyació de monedes falses com s'ha constatat a la Muntanyeta (Viladamat) (Casas, Nolla i Soler, 2010, 145-176).

Si alguna cosa caracteritzà tant els establiments rurals com els *oppida* del segle II aC, és que progressivament incorporaren materials d'estil itàlic en la construcció i funcionament de l'habitatge com les *tegulae*, les *imbrices* o bé grans contenidors per emmagatzemar vi com els *dolia*. En efecte, és molt freqüent documentar restes de *tegulae*, *imbrices* i *dolia* en sitges amortitzades al segle II aC així com en altres establiments rurals d'indrets muntanyosos.

Per últim, és a partir d'aquest període on es comencen a documentar més estructures arquitectòniques de cases de camp indígenes. L'esquema però no va variar massa vers l'etapa precedent, malgrat la utilització de material de construcció d'influència itàlica. Són per norma general habitatges senzills, d'unes tres o quatre estances, delimitades per murs fets de pedra seca lligada amb fang al sòcol, una paret vista a base de tovot o tàpia coberta per una capa d'argila o calç i una coberta feta a base de branquillons i palla barrejada amb fang o bé emprant *tegulae* i *imbrices*, si més no, això és el que s'ha constatat en alguns establiments rurals que s'han excavat al nord-est peninsular com ara el Torrent de les Piques (Mataró, Maresme), Can Balançó (Argentona, Maresme), el Barranc del Prat (Albornar, Baix Penedès) o a l'Argilera (Calafell, Baix Penedès), (Revilla i Santacana, 2016, 89), a l'Empordà, la Muntanyeta o Pueranca (Parlavà) (Casas, Nolla i Soler, 173), al Vallès com a Can Suari (Zabala, 2007, 169-190, Fig. 30) i en altres punts de les terres gironines com la Creu de Felines (Viladasens) (Burch, *et al.*, 2010, 80). Dins d'aquest grup també hi podríem incloure els fons de cabana com el documentat al Puig Llebrer (Quart) (IA, núm. 70).

Fruit de les darreres excavacions arqueològiques, a la depressió de la Selva s'han documentat únicament dos murs lligats amb fang molt arrasats al jaciment de Can Castells (Vidreres, Fig. 27) (IA, núm. 105) que permeten ubicar-hi un establiment rural (Burch, *et al.*, 2010, 80).

No obstant això, disseminats pels contraforts del massís de Cadiretes i les Gavarres i altres indrets muntanyosos s'han identificat diversos establiments rurals que en la majoria dels casos es troben al bell mig de camins forestals i no han estat objecte de cap intervenció arqueològica. Si bé el seu estat de conservació és deplorable, tant pel material que s'hi pot observar en superfície com per la tècnica constructiva que presenten (murs lligats amb fang), permeten situar-los entre el segle II i l'I aC. A tall d'exemple podríem esmentar els jaciments del Camí dels Metges (Cassà de la Selva), Can Torremagra II (Brunyola/Bescanó), Descàrrec d'en Gironès (Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura), Trenca del Barco (Llagostera), Serra de l'Anglada (Romanyà de la Selva, Santa Cristina d'Aro, Fig. 69), Parcel·la de Montbarbat (IA, núm. 30, 15, 118, 57, 122 i 90) i perquè no, a tots aquells indrets on es documenta una certa presència de material en superfície com ara Serra d'Aulet i Casellas (Llambilles), Can Burguès (Brunyola), Bosc d'en Casademont (Brunyola), Oest de Martorell 1, 2, 3, 4, 5 i 6 (Maçanet de la Selva), etc. (IA, núm. 67, 68, 75, 79 i 89).



Figura 27: Planta de l'establiment rural descobert a Can Castells. Font: Nolla, Palahí i Vivo, 2010, 433.

Cadascun dels nuclis de poblament que hem enumerat en aquest capítol, disposarien d'espais productius, religiosos i domèstics, uns més coneguts que altres a dia d'avui, com ara tancats pel bestiar, basses per processar l'argila, llocs d'enterrament, coberts, pous, cisternes com a Can Balançó (Argentona, Maresme) (Revilla i Zamora, 2006, 45) i forns com els de Can Xerric (Llagostera, Fig. 28), Can Tibau (Llagostera), Molí de la Selva (Llagostera), Camp de la Vinyaperduda (Cassà de la Selva) i probablement a Cal Temple (Aiguaviva), Can Torremagra I (Brunyola) i Can Roser (Cassà de la Selva) (IA, núm. 62, 55, 58, 1 i 78), etc. Qui sap si algunes de les estructures negatives que es documenten en excavacions, no atribuïdes a sitges, podrien conformar alguns d'aquests espais que hem esmentat. Les dades segueixen essent escasses en aquest sentit.



Figura 28: Fotografia dels anys 60 on es poden apreciar les restes del forn de Can Xerric (Llagostera) amb part dels orificis de la graella. Font: Arxiu Municipal de Llagostera.

En consonància amb aquests establiments d'estil indígena en proliferaren d'altres d'influència itàlica, amb unes estances ben planificades i ortogonals així com uns espais ben definits segons la seva funció com és el cas de l'Olivet d'en Pujol (Viladamat, Fig. 29), que disposà d'un gran magatzem de *dolia* dins un recinte tancat, a redós d'una estança associada a un magatzem. Aquest edifici s'ha relacionat amb les primeres fases de la propera vil·la dels Tolegassos (Viladamat) (Casas, 1989, 44). Un altre factor que denota la creixent «romanització» de la Indigècia la documentem a l'Empordà, especialment al voltant d'Empúries, on s'han constatat establiments rurals amb dipòsits d'*opus signinum* atribuïts a l'obtenció de vi com el Camp del Bosquet (Camallera, Alt Empordà) (Burch, *et al.*, 2010, 90 i 91). Malgrat que l'*opus signinum* ja era emprat per alguns grups indígenes des de finals del segle III aC com és el cas del Mas Castellar (Pontós, Alt Empordà), a la depressió selvatana no s'ha constatat de moment cap establiment rural que l'utilitzi fins l'aparició de les *uillae*.

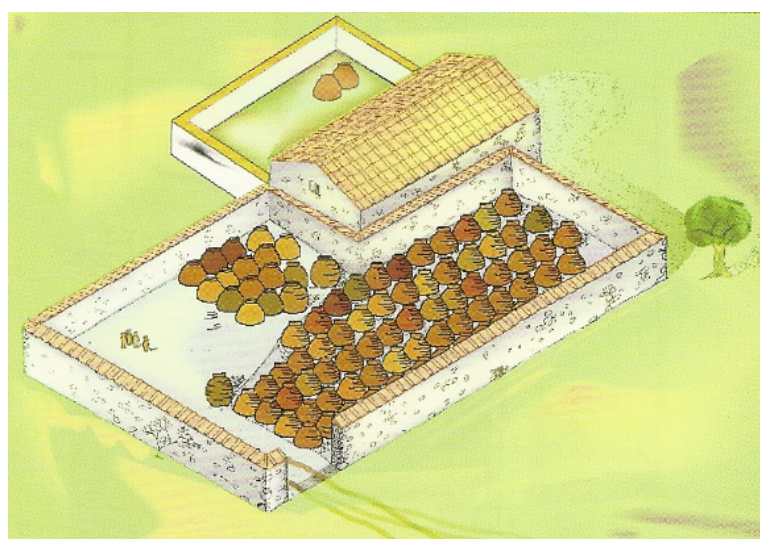


Figura 29: Restitució hipotètica de l'Olivet d'en Pujol segons les últimes excavacions. Font: Nolla, Palahí i Vivo, 2010, 418.

Aquesta dualitat que constatem al camp entre indígenes «més romanitzats» bastint habitatges, a nivell de planta i de materials, d'influència itàlica i indígenes que van seguir amb les velles tradicions constructives de la Indigècia, la seguirem documentant fins el segle I dC o inclús posteriorment. Això ens pot fer reflexionar que més que un fet cultural, pugui ser un tema econòmic o de recursos atès que potser no tothom es podia permetre disposar d'un *dolium* per emmagatzemar el seu excedent així com construir el trespol amb *tegulae* i *imbrices*. En aquest sentit sabem que hi havia forns que es dedicaven a la cocció de material constructiu imitant el model de la *tegula* i l'*imbrex* romanes com el ja esmentat Camp de la Vinyaperduda (Cassà de la Selva), entre d'altres.

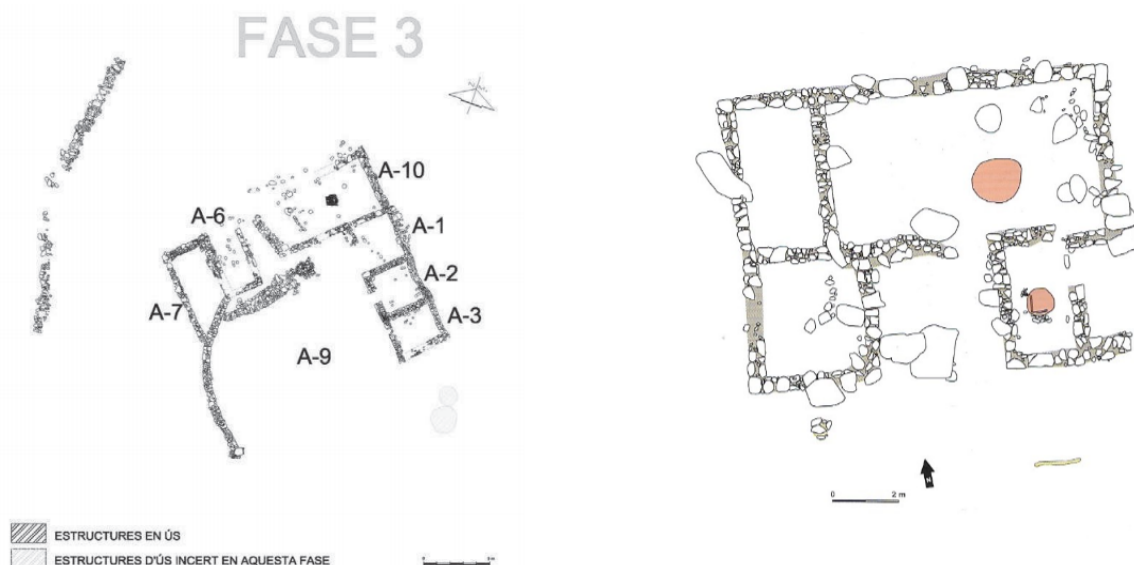


Figura 30: Planta de la fase 3 de Can Suari (Llinars del Vallès) (a esquerra) (Zabala, 2007, 176) i de Can Pons (Arbúcies) (Nolla, Palahí i Vivo, 2010, 430), dos establiments rurals que funcionaren a cavall entre el segle II i l'I aC.

5.1.2e: Talaies i punts de control territorial

Titus Livi afirmà en una coneguda i controvertida cita que la Citerior estava plagada de talaies per protegir-se d'atacs de lladres (Livi, 22, 19). No obstant això, aquesta cita fa referència als primers enfrontaments entre romans i cartaginesos durant la Segona Guerra Púnica. Imaginem que en moments d'estrès bèl·lic s'ocuparien punts de control territorial ja fos construint una torre de guaita o algun recinte on s'hi allotjaria un petit contingent de tropes, en llocs més propers a les vies de comunicació funcionant com a centres logístics com el Camp de les Lloses (Tona, Osona) (Padrós, 2010, 237-238). Entre finals del segle II aC i el primer quart del segle I aC de nou retornà la inestabilitat al nord-est peninsular, aquest cop degut, en primer lloc, a les incursions dels cimbris vers el 105 aC i en segon lloc en motiu de les guerres sertorianes (83-72 aC).



Figura 31: (a dalt) Vista d'Argimon des de Salitja. (a baix) Vista de la Mare de Déu d'Argimon. Fotografies: autor.

És entre aquests dos fets que documentem com s'ocuparen i es bastiren torres de guaita en indrets elevats, alguns força inaccessibles, amb un bon domini visual de l'entorn i de les vies de comunicació o passos naturals com el Castell de Falgars (Beuda, Garrotxa) (Frigola i Pratdesava, 2012, 291-295) o bé el mur d'època ibèrica detectat al punt més alt del Castell de Montsoriu (Arbúcies) (Font, *et al.*, 2000) que el podríem atribuir a un edifici de guaita dominant tota la façana meridional de la plana de la Selva i el pas natural que s'obre vers el Vallès Oriental. Tanmateix, constatem com en alguns d'aquests punts es detecta ceràmica d'aquest moment com a Argimon (Riudarenes, Fig. 31), el turó de la Creu (Brunyola) o el Puig Gros (Bescanó, Fig. 48 i 49) sense que s'hagi documentat cap estructura. El fet de documentar poca ceràmica en superfície i molt fragmentada podria indicar una ocupació breu d'aquests punts.

Al nostre entendre l'ocupació d'indrets tant elevats i costeruts, amb un domini visual tant ampli de tot l'entorn, ha de respondre a la presència d'alguna estructura dedicada a la vigilància del territori bé fos, com hem dit, a través d'una torre o un altre tipus de recinte, ocupats en moments molt puntuals com per exemple al llarg d'un conflicte bèl·lic, qui sap si en el transcurs de les guerres sertorianes, que sembla que fou el conflicte que més repercussió va tenir a les nostres comarques. Al mateix temps, tots aquests edificis estarien connectats entre sí i amb els diversos centres de poblament que hi havia disseminats per plana, alertant de possibles perills amb senyals de fum. Tots aquests edificis s'abandonaren quan Pompeu derrotà a Sertori i retornà l'aparent estabilitat al nord-est peninsular. Malgrat tot constatem com de nou alguns d'aquests indrets es tornaren a ocupar quan esclatà la guerra civil entre Pompeu i Cèsar (49-45 aC), a tall d'exemple esmentem la torre del Puig d'Alia (Amer, Fig. 32) de planta quadrada, construïda amb grans carreus de pedra local, dominant visualment la vall del Brugent poc abans de connectar amb el Ter (Padrós i Amat, 2018, 189-195).

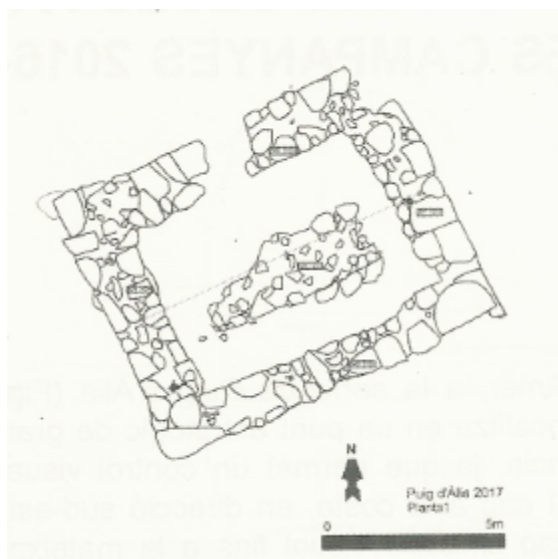


Figura 32: Planta de la torre del Puig d'Alia (Amer) després de les darreres excavacions. Font: Padrós i Amat, 2018, 190.

Un altre fet que cal tenir en compte és la troballa de tresorets, ja que daten amb força exactitud el seu moment d'obliteració i generalment s'atribueixen a períodes d'inestabilitat. En aquest sentit podríem esmentar els tresorets de Sant Llop (IA, núm. 115) o el de Sant Climent d'Amer. El primer d'aquests fou descobert el 1851, segurament mentre es realitzaven les obres de la torre de telegrafia òptica a l'ermita de Sant Llop (Fig. 65), aquí foren trobades 6 dracmes emporitanes, juntament amb un denari encunyat a Narbona el 118 aC (Guevara, 2017, 157-167). El tresor de Sant Climent d'Amer es va posar al descobert a prop de la Barroca, un indret força inaccessible. En total es van recuperar 118 monedes de plata: 42 dracmes emporitanes, dos denaris ibèrics i 74 denaris romans. S'ha argumentat que aquestes monedes podrien haver-se ocultat vers l'any 105 aC (Almagro i Oliva, 1960, 145-169). Així doncs sembla que l'ocultació d'aquests dos tresorets s'ha de relacionar amb la penetració dels cimbris cap el nord-est peninsular l'any 105 aC. Probablement aquest poble transità per la plana de la Selva atès que viatjaven amb queviures, gent gran i nens, tal i com afirma Plutarc (*Marius*, IX), i buscarien generalment les vies terrestres més còmodes. Desconeixem a dia d'avui quines repercussions tingueren en el poblament la irrupció dels cimbris en aquest territori tot i que podrien haver tingut un impacte més gran del que s'ha constatat fins ara.

També copsem individus amb signes de violència com és el cas del crani documentat recentment en una sitja de Can Fontgrau (Sils). Es tracta del crani d'un home adult que presenta una fissura provocada per alguna arma tallant. Malgrat tot, no sabrem mai si la seva mort s'ha d'associar a un fet puntual o a algun tipus de conflicte armat dins les guerres sertorianes, atès que els nivells d'amortització d'aquesta sitja daten del primer terç del segle I aC (Grau, 2017).

Per últim, la troballa de diversos projectils de fona, a prop del Puig de les Moleres (Caldes de Malavella) (IA, núm. 83) podria evidenciar algun tipus de conflicte armat en aquesta zona, malgrat que no en tenim més informació ni tampoc sabem en quines condicions es varen descobrir aquests projectils de plom.

En definitiva, aquest és un tema poc conegut a les comarques gironines i, ara com ara, les dades de que disposem són escasses i ambigües per poder argumentar si aquests dos successos generaren un impacte en el poblament rural de la Indigència.

5.1.3: El segle I aC

5.1.3a: L'aparició de la *ciuitas* com a model de poblament. Les primeres *uillae*.

Fins a finals del segle II aC les úniques *ciuitates* que constatem al nord-est peninsular són Empúries i Tarragona, deixant com a *unicum* el jaciment de Ca l'Arnau, considerat com a el tercer focus de romanització d'aquesta regió (Castanyer, Santos i Tremoleda, 2015, 124), malgrat que encara desconexim quin paper ocupava en el territori o quins foren els factors que motivaren la seva fundació a redós del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar). Fou especialment a l'*ager* d'aquests nuclis urbans on fins ara havíem documentat un poblament rural més «romanitzat».

És a partir del primer terç del segle I aC, just quan finalitzen les guerres sertorianes, que es constata la fundació de ciutats de nova planta o sobre un nucli preexistent en diversos punts del nord-est peninsular, en indrets ben comunicats, amb abundants recursos naturals i un bon subministrament d'aigua. A tall d'exemple esmentem les ciutats d'*Iluro* (Mataró), *Baetulo* (Badalona), *Gerunda* (Girona) o Dertosa (Tortosa). Dins la depressió selvatana situaríem dues *ciuitates* fundades molt probablement en aquest moment: *Gerunda* i *Aquae Calidae*.

En el cas de *Gerunda*, s'ha argumentat que fou fundada durant o immediatament després de les guerres sertorianes, aprofitant un enclavament òptim per controlar la Via Domícia atès que la ciutat s'hi assentà a sobre, situada entre el pont que travessava el Ter a Pont Major i el gual que salvava l'Onyar (Burch, et al., 2010, 52, Fig. 33), malgrat l'enorme dificultat de planificar una ciutat ortogonal en un punt tant inaccessible i costerut. Però d'aquest indret també en menaven altres vies terrestres importants com ara la que es dirigia cap a la vall d'en Bas seguint el curs del Ter/Brugent, l'antic camí de Vic o el camí d'Empúries. No hem d'obviar tampoc el pas del riu Ter i l'Onyar per la ciutat ja que podrien haver esdevingut navegables en l'antiguitat i funcionar com a rutes comercials notables. A part d'esdevenir una important cruïlla de camins també resultava un atractiu mercat de compravenda de tot tipus de serveis i productes locals i de les regions més llunyanes dels territoris dominats per Roma, tornant-se un autèntic centre de romanització del territori. Diversos autors han assenyalat que la fundació de *Gerunda* hauria motivat l'abandonament, forçat o voluntari, de l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis i probablement altres *oppida* propers com és el cas del Puig de Can Cendra (Burch, et al., 2010, 53-54, Fig. 34 i 35).

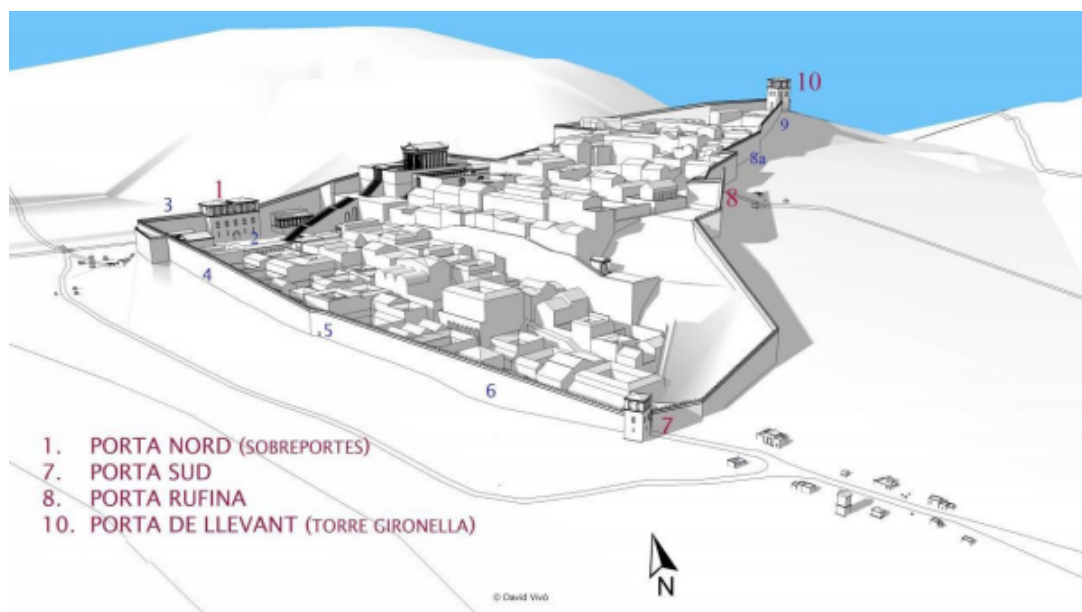


Figura 33: Restitució hipotètica de *Gerunda* feta per D. Vivó. Font: <http://www.macgirona.cat/Apren/Activitats-didactiques/Paquets-didactics/Gerunda-romana/Descobrint-la-Girona-romana>



Figura 34: Vista de la ciutat de Girona des del Puig de Can Cendra. Fotografia: autor.



Figura 35: Vista del Puig de Can Cendra des de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. Fotografia: autor.

Pel que fa a Caldes de Malavella, molt probablement ja existia un agrupament poblacional des de feia segles, que d'alguna manera gaudia de les propietats de les aigües termals. Amb la intervenció romana a partir de finals del segle II aC, es transformà l'indret, planificant una nova trama urbana, construint probablement centres d'aigües termals amb diverses piscines i altres dependències i readaptant llocs de culte indígenes. Per tant, la fundació d'aquesta ciutat, no respon a qüestions bèl·liques ni al control territorial sinó més aviat a l'aprofitament de les aigües termals, molt conegudes a l'entorn. Tanmateix, aquest enclavament gaudia d'una bona comunicació amb el territori ja que la via Domícia travessava la ciutat i esdevingué un important centre de comerç per tota la depressió de la Selva.

Amb la fundació de totes aquestes ciutats el model de poblament indígena començà a quedar obsolet. Certament, es detecta com a mesura que ens apropem més a l'època augustal, la major part dels *oppida* ibèrics que seguien actius es varen abandonar progressivament com Turó Rodó, o l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis (Burch, *et al.*, 2010, 34). No obstant això, alguns es seguiren freqüentant fins el segle I dC com el Puig del Castell (Fuertes, Colomeda i Merino, 2010, 301-302), potser per la població de l'entorn per tal d'aconseguir pedra o altres materials. Però hi hagué poblats que van seguir funcionant en ple segle I dC especialment aquells que es situaven arran de mar com és el cas del Castell (Palamos), tant pel seu fàcil accés com per una comunicació fluida amb els ports més propers (Burch, *et al.*, 2014, 69). Indubtablement l'abandonament progressiu de tots aquests centres de poblament feu augmentar de nou el poblament dispers a l'*ager* així com els habitants dels nuclis urbans de la plana. A partir d'aquest moment el territori s'administrarà fiscal, judicial i econòmicament des de les ciutats on l'*ordo decurionum* prendria les decisions més convenients pel bon funcionament de la *ciuitas* (Revilla i Santacana, 2015, 123-124).



Figura 36: Estat actual de les termes romanes del Puig de Sant Grau (Caldes de Malavella). Fotografia: autor.

D'aquesta manera s'aconseguiria reassentar a les poblacions indígenes, crear un cens poblacional de cada *ciuitas* i elaborar un cadastre amb finalitats fiscals (Revilla i Santacana, 2015, 121) per tal d'assolir l'objectiu principal, que no era altre que obtenir el control del territori (Burch, *et al.*, 2010, 51). Com veurem a continuació, l'aparició de la vil·la romana denota l'elevat grau de romanització d'algunes comunitats indígenes d'aquest territori, malgrat que no descartem que algunes vil·les fossin propietat de colons itàlics.

Al mateix temps que es fundaven aquestes ciutats, al camp es començaren a fer presents les *uillae*. A la plana, és sobretot a l'entorn de *Gerunda* on detectem les primeres vil·les romanes. Són en general edificis dedicats a l'explotació de l'entorn natural, però amb plantes més complexes del que hem vist fins ara, amb una planificació ortogonal i ben definida, que comptaven amb una part residencial, estructurada en alguns casos a redós d'un atri com la vil·la del Pla de l'Horta (Costa, *et al.*, 2018, 297), seguint els preceptes itàlics, i una part productiva on hi hauria àrees d'emmagatzematge i productives com forns o premses. La tècnica constructiva no varià molt respecte la resta d'establiments rurals del moment, els murs es seguien lligant amb fang i la paret vista es realitzava a base de tova o bé amb la tàpia. En canvi la major part dels materials utilitzats eren típicament romans com les *tegulae* i les *imbrices*, l'*opus signinum*, els *dolia*, encara que també coexistien amb les sitges, que es seguien utilitzant fins a finals del segle I dC. Les estances residencials molts cops presentaven un grau de sofisticació i luxe notable, decorant els paviments d'*opus signinum* amb tesselles blanques que dibuixaven motius geomètrics com a la vil·la de Sant Menna (Vilablareix, Fig. 37) (IA, núm. 73) i al Pla de l'Horta o incorporant estucs policromats a les parets els quals es poden trobar en nivells de reblliment de sitges com succeeix als Tolegassos (Burch, *et al.*, 2010h, 228-233). Cadascuna d'aquestes cases de camp tenia en propietat un territori més o menys extens (*fundus*), depenent del nivell adquisitiu de cada propietari, en el qual hi podríem localitzar altres edificacions relacionades amb la vil·la. Un dels exemples més clars i reveladors el trobem de nou als Tolegassos amb el magatzem de l'Olivet d'en Pujol (Casas, 1989, 44).



Figura 37: Sant Menna (Vilablareix). Detall de l'*opus signinum* decorat amb tesselles blanques que es va documentar en les darreres excavacions. Font: Burch, *et al.*, 2010, 86.

Cal tenir en compte que a la major part de les vil·les romanes de la Indigècia, s'han detectat o bé una fase baixrepublicana associada a estructures sovint força deteriorades per reformes posteriors o bé materials d'època baix-republicana que no s'atribueixen a cap fase constructiva però que podrien posar de manifest la presència d'algun habitatge més o menys modest dins aquest període (Burch, *et al.*, 2010, 82-84). En aquest sentit les sitges ens poden aportar en alguns casos molta informació sobre quin tipus d'edifici hi hagué en fases anteriors.

Convivint amb les vil·les romanes, hi havia disseminats per la plana establiments rurals més senzills, idèntics als de l'etapa anterior que bé podrien dependre de la vil·la més propera, esdevenint estacions de caràcter merament productiu. Alguns d'ells eren molt propers a vil·les d'una certa entitat com ara els sitjars de Can Terrides (Vilobí d'Onyar) i Can Faust (Aiguaviva) (IA, núm. 113 i 6) respecte la vil·la de Can Boades (Salitja, Vilobí d'Onyar, Fig. 38). Pels materials observats en superfície, podrien haver funcionat en un mateix moment tot i que tots aquests jaciments estan mancats d'una intervenció arqueològica que pugui aportar-nos més dades.



Figura 38: Interpretació del jaciment de Can Boades segons les marques observades en fotografia aèria.

D'aquest moment data l'establiment rural de Can Pons (Fig. 30) conformat per quatre estances i dues avantsales. A l'habitació principal s'ha documentat una llar molt ben obrada. També, en una altre de les cambres s'ha pogut constatar un espai de treball on s'hi configuraven teixits atès que s'hi van descobrir 56 *pondera* i restes de dos telers de fusta de pollancre. Ben a prop d'aquesta casa, s'hi va excavar un forn domèstic usat probablement per coure ceràmica (Burch, et al., 2010g, 349-353). S'hi han localitzat també alguns *dolia* de petit tamany però malgrat tot, no es va utilitzar material de construcció romà per fer la coberta sinó el sistema tradicional indígena que ja hem esmentat. Això ens dona una idea de la gran diversitat d'habitatges que hi podia haver al camp en un moment de romanització avançada.

5.2: L'època augustal (27 aC-14 dC)

Amb l'inici del principat d'August començà una època de prosperitat econòmica i estabilitat arreu de l'imperi. A la majoria de les províncies romanes el model de la *ciuitas* funcionava amb èxit. Aquests condicionants podrien haver motivat les diverses fundacions i reformes que experimentaren algunes vil·les de les comarques gironines. En alguns indrets s'optà per canviar radicalment les tècniques de construcció com en el pla de l'Horta on els murs de la fase augustal es van aixecar lligats amb *opus caementicium* sobreposant-se als murs lligats amb fang de la fase precedent (Costa, *et al.*, 2018, 297).

A dia d'avui coneixem poques vil·les romanes en extensió, i malauradament cap d'aquestes es situa a la depressió de la Selva o són exemples posteriors que s'escapen al nostre període d'estudi. No obstant això, es segueix si fa no fa, el mateix model d'edifici arreu de les comarques gironines. Es tracta sovint d'edificis mitjans-petits organitzats al voltant d'un espai obert o un pati, els quals disposen d'una part residencial amb un luxe limitat, sense extravagàncies, amb estucs policromats que decorarien les parets de les estances i paviments d'*opus signinum* o bé *opus tessellatum* i en casos excepcionals d'*opus sectile* com al Pla de l'Horta on també s'hi han documentat les úniques termes privades d'època augustal del nord-est de Catalunya (Costa, *et al.*, 2018, 297) que cal atribuir a la *pars urbana* de la vil·la. En aquest període la *pars fructuària* sovint és la més extensa de l'edifici atès que s'hi poden situar àrees d'emmagatzematge conformades per diversos *dolia*, com a Tolegassos o a la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, Alt Empordà), premses de vi com a Vilauba (Camós, Pla de l'Estany) o al Pla de l'Horta, cisternes, forns, sales de treball, etc. En aquests espais productius i d'emmagatzematge hi documentem sobretot paviments més humils de terra piconada, de morter de calç o en alguns casos, d'*opus signinum*.

La ubicació de les vil·les anava molt lligada a les condicions climàtiques i naturals de l'indret on s'establien així com una bona comunicació amb les vies properes i sobretot una bona disponibilitat d'aigua. Tots aquests condicionants eren molt importants, en primer lloc per donar una bona qualitat de vida als seus habitants i en segon lloc per cultivar i explotar tot l'entorn natural i donar sortida als productes que s'hi cultivaven o fabricaven. A la plana de la Selva es concentren sobretot al *suburbium* de *Gerunda* com la vil·la de Sant Pere (Montfullà), de Sant Menna (Vilablareix), Can Pau Birol (Girona), i amb restes més deteriorades o superficials a Mas Xirgu/Torre Bonica (Girona), Can Boades (Vilobí d'Onyar), Palau Sacosta (Girona), Puig d'en Rovira (Quart) i Sant Andreu d'Estanyol (Bescanó) i una hipotètica vil·la a prop del mausoleu de Cal Temple (Aiguaviva), tot i que mai s'ha localitzat.

El panorama és molt més pobre en dades pel que fa a l'*ager* d'*Aquae Calidae* atès que no s'ha constatat, a dia d'avui, cap vil·la romana, únicament coneixem algunes estacions properes de forma superficial com és el cas del Mas Llop (IA, núm. 82).

Per últim, algunes d'aquestes vil·les disposaven d'altres establiments rurals situats dins el *fundus* de la vil·la que en depenien com és el cas dels Ametllers (Tossa de Mar, Selva) respecte els jaciments de Mas Cabortí o Ses Alzines tots ells dins la vall de Tossa i que molt probablement guardin relació amb l'explotació vinícola de la zona en època augustal.



Figura 39: Planta de la fase augustal de les vil·les dels Ametllers (Tossa de Mar), Pla de l'Horta (Sarrià de Ter) i Tolagassos (Viladamat). Font: Burch, *et al.*, 2014, 74.

Al marge d'aquestes explotacions de caràcter plenament romà, encara perduraven al camp explotacions rurals fetes amb les tècniques constructives de tradició indígena. A més a més, alguns sitjars probablement seguien funcionant malgrat que el seu nombre experimentà una gran davallada al llarg del segle I dC, fins a pràcticament desaparèixer del registre arqueològic, per retornar al seu ús durant el baix-imperi. A tall d'exemple documentem els sitjars del Camp de l'Abadia, probablement Can Serra, Can Fontgrau, Can Tió i també sitges isolades com a la variant de la Nacional II a Fornells de la Selva (Burch, *et al.*, 1991 i 1992, 21-30), totes elles amb nivells de reompliment que van d'època augustal fins a finals del segle I dC.

En zones muntanyoses i més apartades de la plana seguim localitzant petits i mitjans establiments rurals que mantenen les tècniques de construcció indígenes. Un dels casos que constatem és l'establiment rural de la Sureda (Llagostera) on es poden observar restes de murs lligats amb fang entre la vegetació i restes de *tegulae* i *imbrices* acompanyades d'alguns fragments de t.s. sudgàl·lica que ens situa en el segle I dC i ens podria marcar el moment d'abandonament. Un assentament semblant podria ser el de la Carretera de Romanyà de la Selva (IA, núm. 120). En aquest període també funcionaria l'assentament de Sant Mateu de Vall-llobrega amb prop d'una trentena de sitges i tres retalls per assentar-hi *dolia*, alguns d'ells contemporanis d'un edifici aparentment senzill del qual només se n'han pogut excavar tres murs lligats amb fang que conformen una estança lleugerament trapezoïdal (Moix, 2008, 295-297). No obstant això, altres establiments rurals perduraren fins a finals del segle II dC com és el cas del jaciment de Can Punset (Romanyà de la Selva, Santa Cristina d'Aro) (IA, núm. 121), segons el material que hem pogut consultar al Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols.

La perduració de les tècniques constructives indígenes respon evidentment a motius pràctics i econòmics que cada família escollia convenientment. Això també ens parla de diferències socials al camp, amb famílies més humils que altres, convivint simultàniament. Aquest segurament fou un fet que ja es donà en l'ibèric final (finals s. III aC – I aC) però que amb l'aparició del material constructiu romà i el sorgiment de les vil·les, s'accentuà més la diferència entre poder adquisitiu de cada família. Tot i que l'exemple de Can Punset podria tractar-se d'un fet aïllat, les dades arqueològiques segueixen essent escasses per determinar si aquest tipus d'habitatges estaven més normalitzats de forma independent o es tractava d'assentaments satèl·lits d'una vil·la propera. Tot i així, podria ser que el model de la vil·la fos el més estès arreu tal i com han argumentat alguns autors (Castanyer, *et al.*, 2006, 17, i Burch, *et al.*, 2015, 117-152). En tot cas, aquest és un tema complex, que mereixeria un estudi a part.

Per últim també constatem establiments de caràcter indeterminat com és el cas del jaciment del Turó de Sant Jordi (Maçanet de la Selva, Selva) (IA, núm. 88). Al cim d'aquest pujol l'any 2002 s'hi varen descobrir restes d'un mur lligat amb morter i un paviment de morter de calç d'època augustal. És evident que aquest indret no segueix el mateix criteri d'assentament que la resta de *uillae* que hem esmentat sinó que es situa en un punt enlairat dominant bona part de l'entorn. Al nostre entendre no descartaríem que es tractes d'un petit centre de vigilància (*statio*) de la Via Augusta poc abans d'abandonar la depressió de la Selva atès que aquesta via transcorria als peus del turó (Formiga, Mallorquí i Martínez, 2015, 105-163, Fig. 59) i que tanmateix estigués relacionat amb altres establiments d'època romana com l'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva). No obstant això, les dades són escasses per corroborar amb més seguretat aquesta hipòtesi.

6. Conclusions

Primera etapa (218-197 aC)

En esclatar la Segona Guerra Púnica, el poblament del nord-est peninsular estava estructurat a través d'*oppida* o poblats ibèrics que administraven el territori de l'entorn segons les seves possibilitats, seguint el mateix esquema que a l'Ibèric Antic (segles VI i V aC). En general a la depressió de la Selva constatem poblats de dimensions mitjanes, inferiors a 1 ha, establerts en turons d'una certa alçada i amb un bon domini visual de l'entorn com és el cas de Montbarbat (Lloret de Mar/Maçanet de la Selva), el Puig del Castell (Cassà de la Selva) i probablement també el Puig de Can Cendra (Estanyol, Bescanó) i el Puig d'en Rovira (Quart). Tanmateix tots aquests poblats segueixen *grosso modo* la mateixa planificació. Són generalment recintes emmurallats que s'adapten a l'orografia del terreny, defensats per una o més torres i amb pocs accessos. Els habitatges sovint es disposen en bateria, adossats a la muralla i s'organitzen entre un o dos carrers principals.

A tocar d'aquests establiments ens hem d'imaginar un paratge fortament modificat per l'acció de l'home (desforestació, cultius, espais de treball i de mercat, etc.).

A l'entorn proper d'aquests nuclis copsem un poblament rural dispers, dedicat a l'explotació agrícola i ramadera del territori, que malauradament no coneixem tant bé com voldríem atès que en la major part dels casos, únicament es conserven les sitges subterrànies on emmagatzemaven el gra. Ara com ara, són escasses les sitges que s'amortitzaren a finals del segle III aC com la sitja 3 de Sant Llorenç/Plaça Balladora (Llagostera).

Segona etapa (segle II aC)

Amb la finalització de la Segona Guerra Púnica, Roma, com a vencedora, adquirí ràpidament un rol dominant vers els territoris que controlava, imposant les mesures corresponents per fer aprofitar els recursos que oferia cada regió. Probablement degut als abusos en les exaccions o en els tributs, es generaren tot un seguit de revoltes indígenes per tot el nord-est peninsular. A la Indigècia es revoltaren bona part dels pobles indígenes al nord de l'Ebre i es concentraren uns 40.000 homes al voltant d'Empúries per intentar bloquejar qualsevol maniobra de desembarcament des de Roma. No obstant això, el senat encarregà la solució del conflicte a un dels seus dos cònsols, Marc Pòrci Cató. Cató acomplí perfectament l'objectiu que se li havia encarregat. Segons les fonts, desembarcà el juny del 195 a C, al port emporità amb dues legions i tropes auxiliars i esclafà als indígenes revoltats, provocant un gran nombre de baixes.

Aquest succés tingué repercussions directes en el poblament d'aquesta regió. En efecte, constatem com a inicis del segle II aC s'abandonaren alguns poblats ibèrics de forma aparentment pacífica, com és el cas de Montbarbat o el Puig Castellet (Lloret de Mar). Malgrat tot, aquest no és un fet generalitzat ja que documentem com la majoria d'*oppida* van seguir funcionant o inclús van créixer, modificant la seva estructura. Segons el nostre criteri, aquests abandonaments provocaren un autèntic daltabaix econòmic a altres poblats ibèrics de menor entitat que es veieren obligats a instal·lar-se en altres indrets més convenients per les necessitats del moment. Ja hem desenvolupat en el capítol 5.1.2b l'exemple del Puig Castellet.

Un altre tema a debat i força complex és el fet de poder copsar quins foren els motius pels quals uns poblats s'abandonaren i altres no. En aquest sentit hem plantejat la hipòtesi de que es tractés de desallotjar els *oppida* més inaccessibles per acostar la població a la plana a prop de les zones més productives. Tot i així, ja hem vist que aquesta hipòtesi topa amb alguns contres. És probable que no hi hagi un sol patró, per explicar aquest fenomen, el qual, amb les dades de que disposem ara, resulta especialment complicat elaborar un discurs històric.

L'abandonament d'aquests poblats ibèrics obligà a un sector important de famílies a desplaçar-se a la plana, bé en nuclis de poblament com alguns dels *oppida* que seguien funcionant o en agrupaments de plana com podria ser Caldes de Malavella cap a mitjan segle II aC o bé en habitatges rurals isolats com podria ser el cas de Can Castells (Vidreres).

Certament, observem com a mitjan segle II aC el poblament dispers a la plana augmentà notablement. Tot i que seguim sense detectar a penes estructures arquitectòniques d'aquests establiments rurals de plana, és en paratges més muntanyosos on sí que detectem restes d'assentaments però no ofereixen una datació precisa, donat el seu mal estat de conservació i l'absència d'una excavació arqueològica.

De nou són les sitges els millors indicadors per assenyalar la presència d'aquests establiments atès que es deurién situar molt properes al nucli familiar juntament amb altres estructures com forns, pous i cisternes, tancats, basses per processar l'argila, etc. En alguns casos, el material que rebleix aquestes estructures ens pot proporcionar informació molt valuosa sobre com era la vida a redós d'aquests establiments. En aquest sentit, a través de la fotografia aèria i la prospecció superficial no sistemàtica hem pogut detectar 7 sitjars que es concentren sobretot al voltant del poblat ibèric del Puig de Can Cendra en camps lleugerament elevats per salvar possibles inundacions o riuades. Per les marques que s'observen, es tracta de sitjars de mida mitjana, de 3 a 15 sitges, amb algunes excepcions. El material que hem pogut observar en superfície és força homogeni arreu (material constructiu d'època romana, ceràmica comuna indígena, àmfora itàlica, púnica i ibèrica i ceràmica de cuina feta a mà) que permet atribuir-els hi un moment d'amortització que oscil·laria entre el segle II i l'I aC, i per tant, funcionant en consonància amb l'*oppidum* més proper.

També hem detectat en fotografia aèria una gran concentració d'hipotètics sitjars a redós de l'antic estany de Sils, propers al poblat ibèric del Puig Ardina, però que malauradament no hem pogut comprovar superficialment. En tot cas, els jaciments de Can Cuca (Sils), Can Fontgrau (Sils), Can Vallmanya (Vidreres), Can Tió (Vidreres), Can Castells (Vidreres) i Can Cartellà (Maçanet de la Selva) evidencien la presència d'hàbitat en aquest espai lacustre en un període comprès entre el segle III aC i l'I dC.

Un fet generalitzat en aquest període i que es fa palès sobretot a partir de mitjan segle II aC és la utilització de material constructiu romà (*tegulae* i *imbrices*) així com grans contenidors ceràmics d'estil itàlic com els *dolia* tant en els establiments rurals de plana com en els *oppida* encimbellats. És a partir d'aquest moment on començarem a detectar una certa dualitat d'estils constructius. Situem per una banda, establiments rurals d'un marcat estil itàlic en la seva construcció i per altre banda habitatges bastits amb les tècniques constructives indígenes que puntualment faran ús de materials forans. Aquest fet es podria deure als mitjans o als recursos de que disposava cada família.

Un altre fenomen que es comença a documentar en més indrets és la transformació o monumentalització d'alguns nuclis de poblament. Potser el cas, fins ara més conegut era el temple de tipus itàlic que es bastí al poblat ibèric de Sant Julià de Ramis (Gironès) vers el darrer terç del segle II aC. No obstant això, les recents excavacions a la carretera de Llagostera al seu pas per Caldes de Malavella, han posat de manifest una trama urbana ben planificada i ortogonal cap a finals del segle II aC que, ara com ara, no coneixem tant bé com voldríem. Sembla prou clar que les aigües termals que brollen d'aquest indret motivaren la implantació d'un primer nucli urbà abans que en altres llocs, qui sap si per ordre d'un alt càrrec de l'administració romana. Probablement els indrets més concorreguts o més visibles per la població local fossin els primers que experimentessin aquestes transformacions.

Per últim, a finals del segle II aC documentem dos fenòmens que evidencien un cert clima d'inestabilitat en aquesta regió, motivat probablement per la penetració dels cimbris a la península Ibèrica l'any 105 aC. Per una banda, s'ocuparen puntualment indrets força inaccessibles amb un bon domini visual de tot l'entorn, com és el cas del turó d'Argimon (Riudarenes) o el Puig Gros (Estanyol, Bescanó) als quals hauríem de situar-hi alguna estructura de vigilància territorial, probablement una torre, com la documentada al Castell de Falgars (Beuda, Garrotxa). Per altre banda, la troballa de tresorers monetals que s'ocultaren en aquest moment com el de la Barroca (105 aC) o el de Sant Llop (118 aC), posa de manifest que la presència dels cimbris al nord-est peninsular pogué tenir més repercussions en el poblament del que s'ha cregut fins ara.

Posteriorment, l'esclat de les guerres sertorianes (83-72 aC) o el conflicte entre cesarians i pompeians (49-45 aC) motivarà de nou l'ocupació d'alguns d'aquests indrets com és el cas de la torre del Puig d'Alia (Amer).

Tercera etapa (100 -28 aC)

Fins aquest moment Roma havia mantingut sense aparents canvis, l'estructura de poblament indígena. És durant el primer terç del segle I aC quan comencem a constatar tot un seguit de fundacions de ciutats ja fos de nova planta com el cas de *Gerunda* (Girona) o a partir d'un nucli preexistent com *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella). Són diversos els motius que impulsaren la fundació de cada ciutat. En el cas de *Gerunda* s'ha argumentat que s'hauria fundat vers els darrers compassos de les guerres sertorianes, per controlar el pas de la Via Domicia cap a la depressió de la Selva o bé cap a l'Empordà mentre que *Aquae Calidae* s'hauria fundat per l'anomenada de les aigües termals i tanmateix pel pas de la Via Domícia entre el nucli urbà. La proliferació d'aquestes ciutats per tot el nord-est peninsular va provocar que el model de poblament indígena quedés paulatinament obsolet fins a inicis del segle I dC al mateix temps que la població dels vells *oppida* abandonats es desplaçaria als nous nuclis urbans de la plana al seu entorn.

Paral·lelament al camp i especialment a l'entorn proper de les ciutats, en zones fèrtils i ben regades per cursos fluvials, es comencen a fer presents establiments rurals més complexes de tipus itàlic, que incorporen un cert nivell de luxe en les seves estances com ara paviments d'*opus signinum* alguns decorats amb tesselles blanques com a Sant Menna (Vilablareix), parets decorades amb estucs, espais porticats o la incorporació d'un atri per organitzar les estances residencials com al Pla de l'Horta, per bé que tant les cobertes com altres espais eren confeccionats majoritàriament amb material constructiu romà. Són probablement les primeres *uillae* que documentem i responen evidentment a una nova manera de gestionar el territori d'acord amb el canvi dels centres de poblament i amb la culminació de la romanització del territori.

Hem constatat com aquest tipus d'edificacions es situen sobretot a l'*ager* de *Gerunda*, sense documentar-ne cap amb claredat al territori d'*Aquae Calidae*. Actualment coneixem de forma molt fragmentària aquestes primeres vil·les ja que sovint s'han vist afectades per fases constructives posteriors.

No obstant això, convivint amb les *uillae*, seguim documentant establiments rurals de tipus indígena. El jaciment de Can Pons (Arbúcies) és potser l'exemple més clar d'aquests petits nuclis familiars que seguien utilitzant les sitges com a mitjà per emmagatzemar el gra. Tot i que simultàniament també documentem la utilització del *dolia* en jaciments com Sant Mateu de Vall-llobrega (Vall-llobrega, Baix-Empordà).

Quarta etapa (27 aC – 14 dC)

Quan August pujà al poder, el model de la *ciuitas* seguia funcionant amb èxit per bé que es van seguir fundant vil·les per tot el territori. Algunes d'elles van experimentar importants reformes durant aquest període com és el cas del pla de l'Horta (Sarrià de Ter) on es van bastir unes termes privades, s'apacà amb *opus sectile* i *opus tessellatum* els paviments d'algunes estances i s'aixecaren murs lligats amb *opus caementicium*, un nivell de luxe sense precedents a les comarques de Girona. No obstant això, el cas del Pla de l'Horta no és un bon exemple per donar una visió general de les vil·les que s'han documentat fins el moment. Generalment les vil·les d'aquest territori en època augustal són petites/mitjanes amb elements de luxe limitats, sense extravagàncies, que compten amb una part residencial i una part productiva ben diferenciada; estan organitzades al voltant d'un pati o d'un espai obert i sovint compten amb altres espais productius dispersos, en alguns casos, pel territori que gestionen com el jaciment de Mas Cabortí o Ses Alzines (Tossa de Mar) vers la vil·la dels Ametllers (Tossa de Mar).

Tanmateix seguim constatant establiments rurals de tipus indígena amb poc més de quatre estances, murs lligats amb fang, i sòls de terra premsada. Elements que responen a criteris pràctics, funcionals o econòmics que cada família gestionava segons les seves capacitats. No obstant això, l'absència d'excavacions arqueològiques no permet deduir si es tracta d'espais d'hàbitat independents o es tracta d'edificis de caràcter purament productiu que dependrien d'una vil·la propera. Els jaciments de Serra de l'Anglada (Romanyà de la Selva, Santa Cristina d'Aro, Fig. 69), Can Punset (Romanyà de la Selva, Santa Cristina d'Aro) o Sureda (Llagostera) en serien alguns exemples.

Per últim documentem alguns establiments de caràcter indeterminat, potser de vigilància territorial, com el que s'ha documentat al cim del Puig de Sant Jordi, sota els murs del Castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva), als peus del qual hi passava la Via Augusta.

7. INVENTARI ARQUEOLÒGIC DE LA DEPRESSIÓ DE LA SELVA

7.1.-Introducció

Acte seguit enumerarem tots els jaciments i troballes puntuals que hem pogut recopilar entre el Gironès, la Selva, comarques que conformen la plana de la Selva, amb una petita part del Baix Empordà, sintetitzant aquells jaciments més coneguts o de més extensió.

Alhora de fer aquest inventari ens hem basat en el sistema utilitzat en la *Carta arqueològica de les comarques gironines* del 1984 on, en primer lloc, s'organitzen els jaciments per comarques i a continuació per termes municipals per ordre alfabètic, seguit del número d'inventari del jaciment i el seu nom. En segon lloc, i sempre que sigui possible, incorporarem un llistat bibliogràfic, relacionat amb el jaciment en qüestió i esmentarem la tipologia del jaciment que descriurem amb una cronologia aproximada. Per complementar les fitxes d'aquest inventari hi hem incorporat fotografies, mapes dels jaciments i algunes làmines amb el material arqueològic d'alguns d'ells, bé perquè siguin representatius d'un període cronològic bé per l'interès que pugui suscitar en ser material inèdit.

7.2.- EL GIRONÈS

AIGUAVIVA

1.- La Comanda (Cal Temple)

Bibliografia: Oliva, 1953, 318; Nolla i Casas, 1984, 161; Riuró, 1995, 94 i 99; Burch, *et al.*, 2014, 364.

Forn (època romana).

Segons Francesc Riuró i Ferran Cufí el 1947, just al costat del monument funerari de Cal Temple, durant les obres d'una canalització d'aigua, van observar les restes d'un forn romà. El mateix Riuró, juntament amb Miquel Oliva va retornar a l'indret anys més tard. Oliva exposa que al 1953 en una visita efectuada al monument funerari per prendre mesures, hi va poder observar un forn romà «*sito junto al manso anterior a la casa del Temple o Comanda de Aiguaviva*». Actualment no hem pogut observar cap resta d'aquest hipotètic forn romà. Potser es destruï per una ampliació del mas, com el cobert d'uralita que hi ha al costat del monument per a guardar-hi eines agrícoles, construït fa uns 50 anys. Segons els propietaris, no hi havia res destacable en aquell indret. Recorden que abans de construir el cobert hi havia arbres fruiters a la façana de ponent de la casa. No en tenim cap més notícia explícita. Malgrat tot no descartem la seva utilització durant el període tractat en aquest estudi.

2.- Sector Industrial Can Garrofa

Bibliografia: Bosch de Doria, 2009.

Probable establiment rural o sitjar (s. IV - I aC)

El jaciment es localitza enmig de la trama urbanística d'aquest polígon industrial, que rep el nom del mas proper de Can Garrofa. Es tracta d'un camp lleugerament enlairat a 300 metres al nord del Güell però amb bona disponibilitat d'aigua subterrània, la Via Augusta resta a uns 2 quilòmetres a l'est i el camí de Vic a 700 metres al nord oest.

Al 2009 es van posar al descobert vestigis antics en una illa del polígon industrial degut a la construcció dels seus vials. Es varen realitzar un total de 107 sondejos mecànics. Al costat nord-oest d'aquesta illa (anomenada illa D) on es van documentar una sèrie de rases de plantació d'època moderna amb materials romans barrejats. Tanmateix, al sud-oest de l'illa hi va aparèixer una bassa o una fossa reblerta de materials ceràmics del segle II aC: ceràmica comuna reduïda i oxidada i àmfora itàlica (forma Dressel 1A). S'ha deduït que aquesta bassa pogués haver servit per extreure argila per algun taller o bòbila propera. Val a dir que el lloc és excepcional atès que l'aigua hi aflora a poca profunditat i l'argila hi és arreu. A més a més, en els diferents sondejos també s'hi va constatar àmfora tarraconesa, ceràmica a mà, força material constructiu (*tegula* i *imbrices*) i ceràmica de l'edat del bronze. Per tant, hi ha un ventall cronològic molt ampli. També s'hi ha trobat en menor nombre restes de fauna i ferro. Molts dels fragments ceràmics que es van documentar durant els treballs arqueològics estaven rodats, el que permet deduir que haurien estat desplaçats per l'acció de l'aigua i que el jaciment es situaria a les proximitats immediates.

Actualment el polígon resta sense edificar, únicament en queden els límits dels seus vials. Dins de tota aquesta zona, en un marge situat a uns 130 metres de l'illa D s'hi poden observar restes d'àmfora púnica, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica comuna romana i un fragment de molí de vaivé. Tanmateix a l'illa D podem observar fragments de *tegulae* i ceràmica comuna. Per tant, ens trobem amb una dispersió de materials força extensa.



Figura 40 : Jaciment del Sector Industrial Can Garrofa, al fons es pot observar el mas de Can Garrofa. Fotografia: autor.

3.- Camp de l'Abadia

Bibliografia: Augé, et al., 2009, 182-185; Callavé, *et al.*, 2010, 81-97; Zabala i Sánchez, 2010a; Zabala i Sánchez, 2010b, 289-292; Llinàs, *et al.*, 2012, 153-170.

Sitjar (s. III aC- I dC)

El jaciment en qüestió va ser objecte d'una excavació preventiva el 2008 ja que es va detectar mentre realitzaven les obres del TGV a uns 100 metres al nord de la masia de l'Abadia. El jaciment es situa en una zona de camps aturonats, lleugerament elevat vers migdia sobre la riera de la Torre a uns 465 metres al sud, i la Via Augusta uns tres quilòmetres a l'est.

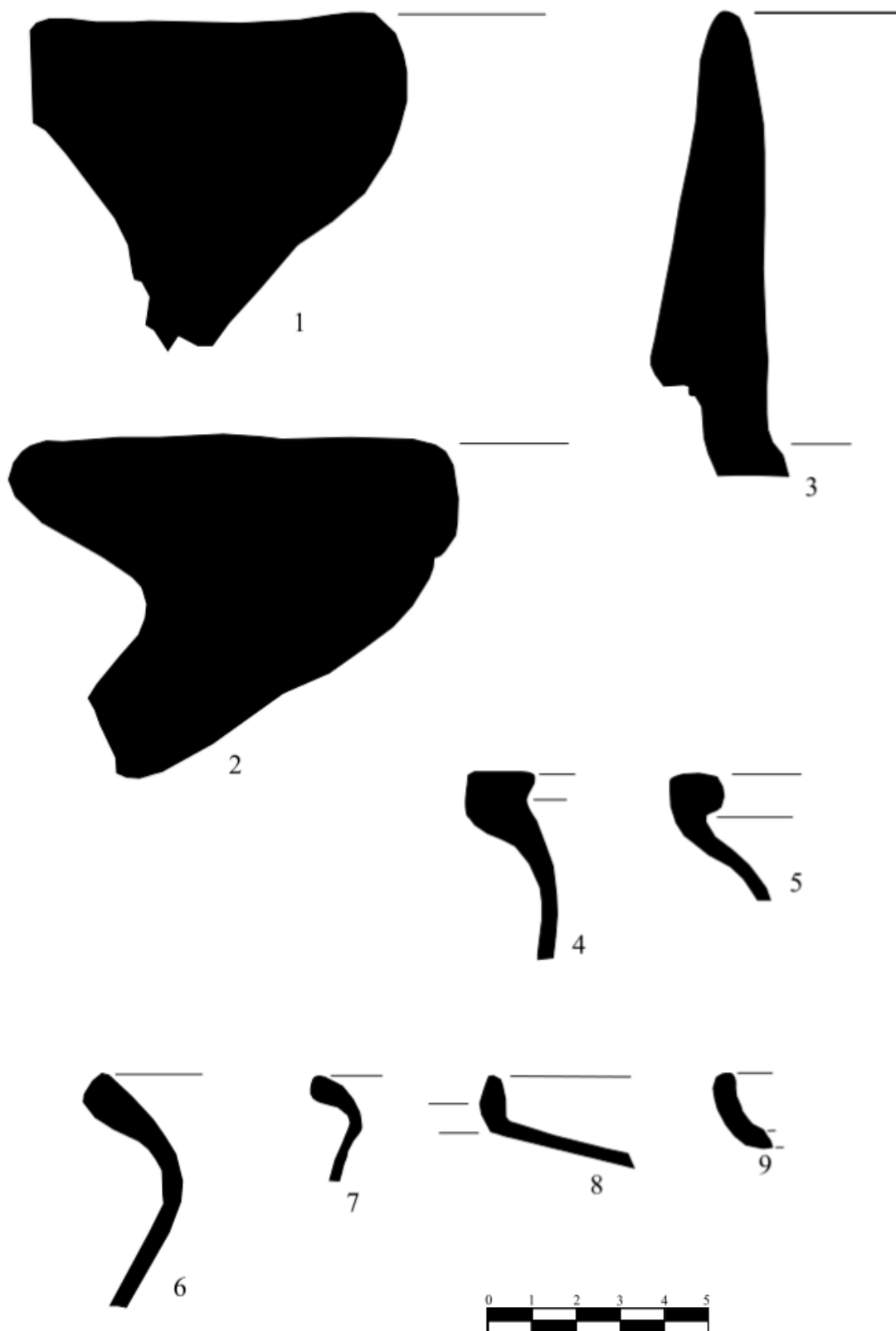
En total es van detectar un total de 33 sitges, el material de colgament de les quals oscil·lava entre el segle III i l'I dC: 2 del segle III aC, 17 de finals del segle II aC fins a finals del segle I aC, 8 de mitjan segle I dC i 6 d'indeterminades.

Pel que fa a les sitges amb material de colgament del segle III aC s'hi ha documentat àmfora grecoitàlica, àmfora púnico-ebussitana i ceràmica ibèrica pintada.

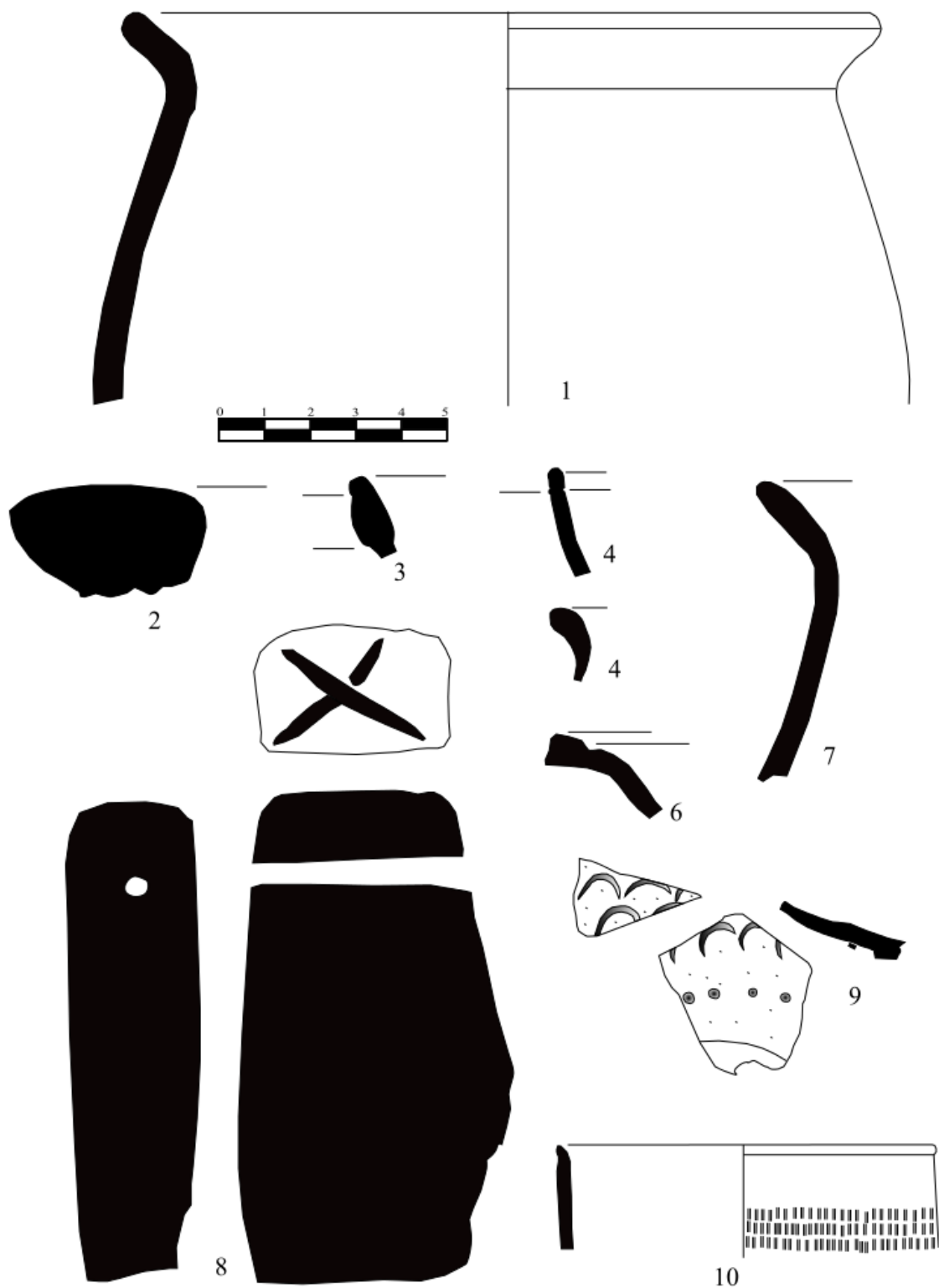
A les sitges amb material de rebliment del segle II a l'I aC hi ha la presència de: ceràmica grisa emporitana amb una imitació de la forma Mayet 2 de ceràmica de parets fines, *kalathoi*, ceràmica reduïda de cuina, ceràmica ibèrica d'engalba blanca, ceràmica comuna ibèrica, sis *pondera*, dos dels quals amb un gravat cruciforme fet abans de la cuita, àmfora ibèrica, àmfora itàlica (formes Dressel 1A i 1B), campaniana B (formes Lamboglia 1, 2, 5 amb un segell: PA o QA i 7), ceràmica de parets fines d'origen itàlic forma Mayet 3, t.s. itàlica (forma Goudineau 17) i *dolia*. També s'ha constatat material de bronze: un colador parcialment conservat; és una peça excepcional a la qual han donat un origen campanià (Llinàs, *et al.*, 2012), una agulla, dues nanses pertanyents a una sítula de bronze, un braçalet, una espàtula i també objectes de ferro: un podall, dues claus, dos ganivets, dues aixades, una de les quals de tres dents, un ganxo i una piqueta amb una anella. Dins dels objectes metàl·lics, convé esmentar la troballa d'una peça circular molt prima feta d'un aliatge de metalls desconegut que els directors de l'excavació han atribuït a un mirall (Zabala i Sánchez, 2010a). També s'ha posat al descobert material numismàtic: un quadrant encunyat a Roma i un probable as que és il·legible. I finalment, molins rotatoris i de vaivé i restes d'os treballat del que destaquem una agulla d'os i un mànec d'os d'un ganivet.

A les sitges amb material de reompliment del segle I dC en destaquem: t.s. sudgàl·lica (forma Dragendorff 15a2, 18, 24/25a,b, 27b, 30a,b) amb les marques: OFSABI, parets fines (forma Mayet 37, 38, 42), ceràmica grisa emporitana tardana, vuit *pondera*, ceràmica comuna oxidada romana amb algun fragment de morter, ceràmica reduïda de cuina, àmfora tarraconesa; molins rotatoris i de vaivé; objectes de ferro com la punta d'un ganivet o un altre eina, dues petites aixades, una piqueta amb anella incorporada i tres anelles de bronze. També s'han identificat algunes monedes: dos asos d'*Emporiae* amb la marca DD. I per acabar, quatre fragments de vidre informes.

Cal esmentar també la presència notable de restes faunístiques en totes les fases documentades.



Làmina 1: Materials de la sitja 16 (UE: 1055) del Camp de l'Abadia, datats entre el 125 i el 50 aC. 1 i 2) *Dolia*, 3) àmfora itàlica, forma Dressel 1B, 4 i 5) Ceràmica comuna ibèrica oxidada, 6) Ceràmica de cuina feta a mà, 7 i 8) ceràmica grisa de la costa catalana i 9) ceràmica campaniana B forma Lamboglia 5.



Làmina 2: Materials de la sitja 29 (UE: 1083) del Camp de l'Abadia, datats entre el 40 i el 60 dC. 1) Ceràmica comuna reduïda, 2) *Dolium*, 3 i 4) T.s. sudgàl·lica formes Drag. 29B i Rit. 8a, 5 i 6) Ceràmica grisa emporitana tardana, 7) Ceràmica de cuina feta a mà, 8) *Ponderus*, 9 i 10) Ceràmica de parets fines forma Mayet 41.

4.- Can Lluís Masfigueres

Inèdit

Probable sitjar i establiment rural (s. II - I aC)

En un camp aturonat, que domina visualment a migdia el curs de la riera de la Torre a uns 200 metres i ben a prop del Camp de l'Abadia, hi hem pogut detectar en fotografia aèria (Google Earth, 2009) unes 9 marques circulars que semblen pertànyer a sitges/fosses i a tocar d'elles una estructura rectangular, orientada nord-sud, dividida en tres estances, que es podria identificar com a un establiment rural senzill. Vist en planta seria un establiment rural molt similar al de la Creu de Felines (Viladasens).

En superfície s'hi observen restes de ceràmica indígena, àmfora tarraconesa i material constructiu tot molt fragmentat.

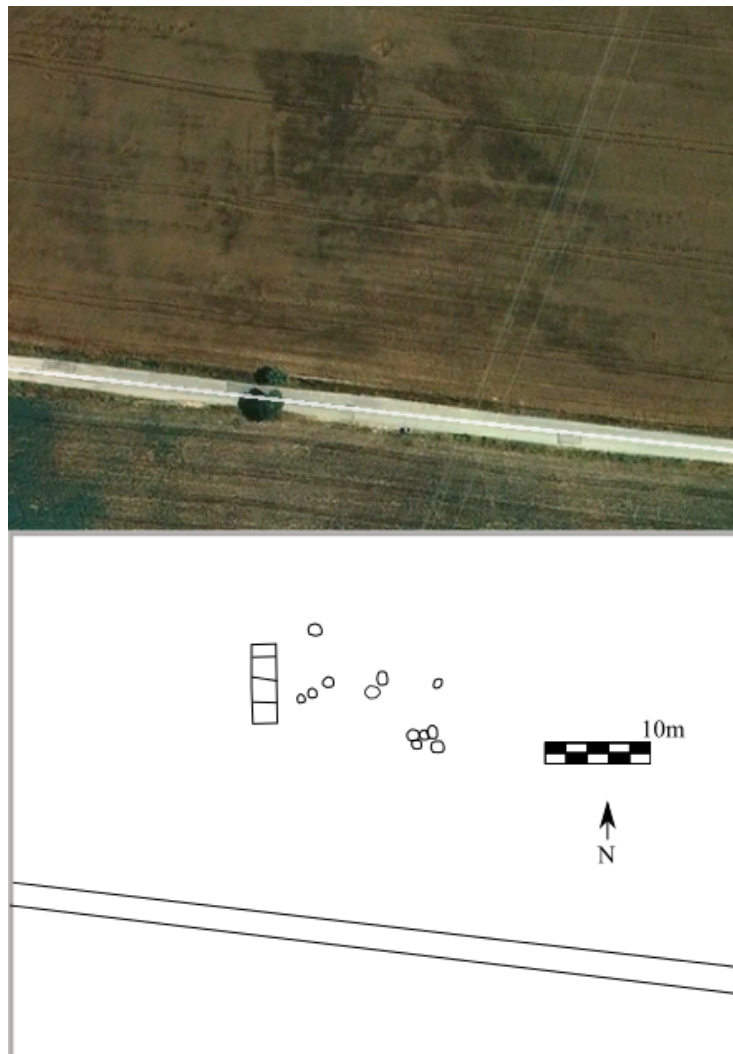


Figura 41 : Interpretació de les marques observades als camps de Can Lluís Masfigueres.